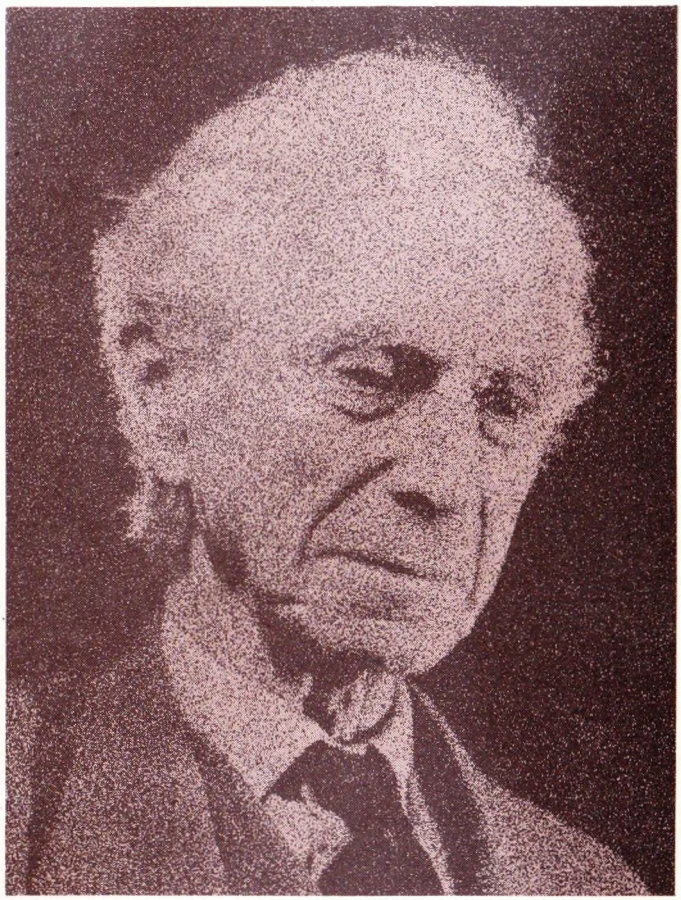
B. RUSSEL

yetke ile birey

BİLGE NOBEL DİZİSİ

BİLGE NOBEL DİZİSİ

YETKE ve BİREY

BERTRAND RUSSELL

YETKE ve BİREY

Türkçesi :
Ayseli Usluata

Kurucusu:
OĞUZ AKKAN
cem yayınevi

Dizgi Metin Dizimevi
Baskı : Başaran Matbaası
İSTANBUL — 1983

I

TOPLUMSAL BAĞDAŞIM VE KİŞİ

İlerlemekte gerekli kişisel girişim ile varlığı sürdürmekte gerekli toplumsal bağdaşımı birbiriyle nasıl, ne ölçüde kaynaştırabiliriz? İşte ele almak istediğim temel sorun. Kişinin toplumsal işbirliği kurma içtepileriyle (impulse) başlayıp, önce, bu içtepilerin ilkel topluluklarda aldıkları biçimleri, ilerleyen uygarlıklarda giderek değişen örgütlerin getirdikleri uyarlamaları inceleyeceğim. Sonra, geçmişten bugüne dek süregelen toplumsal bağdaşımın değişik dönemlerde ve değişik yerlerdeki ölçüsü ile yoğunluğunu, yakın gelecekte görülebilecek gelişimlerini inceleyeceğim. Toplumu birarada tutan güçlerin ardından, kişinin toplumdaki yaşantısının öteki yönüne döneceğim. İnsanoğlunun evrimindeki türlü aşamalarda

—geçmişte ve zamanımızda— kişisel girişimin oynadığı rolü, az ya da çok kişisel girişimin bireylerle topluluklara getirebileceklerini göstermeye çalışacağım. Daha sonra, zamanımızın temel sorunlarından birine, modern tekniğin örgüt ile kişi arasına soktuğu çatışmaya ya da başka bir deyişle ekonomik güdünün yaratma ve iyelik (mülkiyet) itkilerinden ayrılması konusuna geçeceğim. Sorunu belirleyip çözüm yollarını araştıracağım. Ardından, törebilim (ethics) açısından bireysel düşüncelerin, çabaların ve düşlerin toplumdaki yetkeyle ilintisini tümüyle ele alacağım.

İşbirliğiyle toplumsal bağdaşım içgüdüye dayanır, insanoğlunda da toplumsal hayvanların tümünde de böyledir bu. İçgüdü karıncalarla arılarda en yetkin biçimdedir —toplumsallığa karşı eylemlere eğilim göstermez,— yuvaya ya da kovana bağlılıklarından sapmazlar hiç. Kamu görevine duyulan bu güçlü bağlılığı bir ölçüye kadar çok beğenebiliriz. Öte yandan, sakıncalarını da biliriz: Karıncaların da arıların da ne büyük sanat yapıtları vardır, ne de bilimsel buluşları. Tüm karıncaların kardeşliğini öğütleyen dinleri de yoktur. Toplumsal yaşantıları mekaniktir, kesindir, duruktur. Böylesine bir evrimsel durgunluğu önleyecekse, kargaşalık insanoğlunun yaşantısında istenilen bir öğe (unsur) olur.

Varlıklarını sürdürebilecekleri kuşkulu ilk insanoğulları güçsüz ve az bulunan türdendiler. Bir dönemde ağaçlardan inen ataları ayak parmaklarıyla tutunma üstünlüklerini yitirmiş, öte yandan kollarıyla ellerinden yararlanma üstünlüğü kazanmışlardı. Bu değişikliklerden ötürü de artık ormanlarda yaşamak zorunda değillerdi; ancak dağıldıkları açıklıklarda Afrika'nın tropikal ormanlarındaki bollukta

besin bulamıyorlardı. Sir Arthur Keith ilkel insanların beslenmesini sağlamak için kişi başına iki mil kare toprağın gerektiğini oranlamıştır; konuda yetkili kimi başka kişiler ise gerekli toprak ölçütünü daha da yüksek tutarlar. İnsana benzeyen şempanzelere, çağımıza dek süregelmiş en ilkel topluluklara bakarak yargılama yaparsak, ilk insanlar ailelerden pek büyük olmayan küçük kümeler içinde yaşamışlardır —kümeleri aşağı yukarı elli ile yüz kişi arasında oranlayabiliriz. Her kümede belirli ölçüde bir işbirliğinin bulunduğu görülür; aynı türün öteki kümeleriyle ilişki kurmak gerektiğinde ise düşmanlık gösterilmiştir. İnsanoğlu türü pek az bulunduğu süre, öteki kümelerle seyrek, çoğu kez de önemsiz ilişkiler kurabilirdi. Her kümenin kendi bayrağı vardı, çatışmalar da yalnızca sınırlarda ortaya çıkardı. Bu ilk dönemlerde evlilikler küme içinde sınırlandırılmış görülür; öyle ki, soy büyük ölçüde içerde türemiş, nasıl yaratılırsa yaratılsın türlülük sürdürülmüştür. Kümedekilerin sayısı varolan toprağın yetersiz kalacağı ölçüde arttığında, komşu kümeyle çatışmaya gidilirdi kuşkusuz. Böyle bir çatışmada da, içerde üreyen bir kümenin öteki üzerindeki biyolojik üstünlüğü başarıyı, böylece de yararlı türün sürdürülmesini saptardı. Tüm bunları Sir Artur Keith inandırıcı bir biçimde ortaya koymuştur. İnsana pek benzemeyen ilk atalarımızın düşünülmüş bir siyasa gereğince bilerek eylemlerini sürdüremeyecekleri açıktır, içgüdüsel bir mekanizmayla davranmış olmalıdılar— ikili bir mekanizmadır bu, kabile içinde dostluk tüm ötekilere ise düşmanlıktır davranışın işleyişi. İlkel kabileler çok küçük olduklarından, bireyleri birbirini tek tek yakından bilirdi, böylece de dostluk duyguları tanışıklıkla birlikte süre-

gelirdi.

Toplumsal kümelerin en güçlüsü, içgüdüsel yönden de en zorunlusu dün de bugün de ailedir. Bebeklik döneminin çok uzun sürmesi, küçük bebek annelerinin yiyecek toplama işinden alıkonmaları insanoğlulları arasında aileyi zorunlu kılmıştır. Babayı, kuş türlerinin çoğunda olduğu gibi insanlar arasında da, aile topluluğunun asıl üyesi yapan işte bu durumdur. Bunu da iş bölümü izlemiştir; erkek avlanırken, kadın evde kalmıştır. Aileden küçük kabileye geçiş biyolojik bir nedene bağlanabilir; işbirliğinin avlanmayı etkinleştirdiği bir gerçektir, çok eski zamanlardan beri de öteki kabilelerle çatışmalar kabileye bağlılığı arttırmış ve geliştirmiştir hep.

İlk insanlarla yarı insanların bulunan kalıntıları bugün en gelişmiş insana benzeyen şempanzelerden en ilkel insanoğullarına değin evrim aşamalarının resmini açık seçik verebilecek ölçüde çoktur. Bugüne dek bulunan en eski insan kalıntılarının bir milyon yıl önceki bir döneme ilişkin oldukları sanılmaktadır; ancak bu dönemden birkaç milyon yıl önce ağaçlarda değil de yerde yaşayan insana benzer yaratıkların varlıkları üzerinde oranlamalar yapılmaktadır. Bu ilk ataların evrimsel durumunu saptayan en belirgin özellik beyin büyüklüğüdür; bugünkü sığasına erişinceye değin beyin hızla büyümüş, sonra da yüzbinlerce yıldır kendiliğinden durağan kalmıştır. Bu yüzbinlerce yıl içinde insanoğlu bilgisini, beceresini, toplumsal örgütlenişini geliştirmiş; doğuştan gelen ussal yeteneklerini ise, görülür ölçüde, değiştirememiştir. Salt biyolojik olan ilerleme, kemiklerden anlaşılabildiğine göre, çok eskiden tamamlanmıştır. Sonradan öğrendiğimize karşın doğuştan gelen ussal gerecimizin Yontma Taş Devri

(Paleotik) İnsanınkinden çok değişik olmadığı da bundan ötürü varsayılabilir. Demek ki, insanları, davranışlarında bilinçlenmeden önce, küçük kabileler içinde yaşamaya, içe dostluk, dışarıya düşmanlık antiteziyle, götüren içgüdüler bugün bizde de var. O zamandan bu yana ortaya çıkan değişiklikler yürütücü güçlerini yarı yarıya bu içgüdüsel ilkel temellerden, yarı yarıya da toplum çıkarına bilinçli dönme duygusundan almışlardır. Kişinin toplumsal yaşantısındaki baskılarla bunalımları yaratan nedenlerin birisi de, bir ölçüde, doğal içgüdülere dayanmayan davranışların ussal nedenlerinin bilincine varabiliştir. Ancak, böylesine bir davranış doğal içgüdüyü önemli bir biçimde baskısı altına alırsa, doğa da ya kayıtsızlıkla ya da yıkımla öcünü alır ki, ikisi de ayrı ayrı usun esinlediği bir yapıyı çökertebilir.

Kümeye bağlılıkla başlayıp, düşmanlardan korkuyla pekişen toplumsal bağlanım hem doğal, hem de bilinçli süreçlerle gelişmiş, sonunda da bugün uluslar diye bildiğimiz birbirine bağlı büyük kitle topluluklarına ulaşmıştır. Bu süreçlere değişik güçler katkıda bulunmuşlardır. İlk aşamalarda kümeye bağlılığı bir öndere bağlılık sağlamış olmalı. Büyük kabilelerde kişiler tek tek birbirine yabancı da kalsa, başkan ya da kıral herkesçe tanınabilir. Böylece, kabileye karşı o kişisel bağlılık içgüdüye zarar vermeksizin kümeyi büyütebilir.

Belirli bir aşamada bir başka gelişim daha görülmüştür. Başlangıçta yoketme amacını güden savaşlar sonradan giderek yenmeyi amaçlayan savaşlara dönüşmüşlerdir. Yenilenler de artık öldürülmeyip köle yapılmışlar, yenenler için çalışmaya zorlanmışlardır. Bu durumda da toplulukta iki tür insan ortaya çıkmıştır; kabile ruhunu taşıyan, özgürlük

yalnızca kendilerine tanınan özgün üyeler ile bağlılık güdüsüyle değil de korkudan boyun eğen köleler. Ninive ile Babilon'un çok büyük topraklar üzerindeki egemenliklerinin nedeni bu topluluklardaki uyrukların üstün kentlere içgüdüsel duyguyla toplumsal bağlanımları değil de, salt kentlerin savaşlardaki başarılarının esinlediği korkudur. Bu ilk dönemlerden çağımıza değin savaş toplumların büyümelerinin başlıca yürütücüsü olmuş, korku da giderek toplumsal bağlanımın kaynağı kabile dayanışmasının yerini almıştır. Bu değişiklik yalnızca büyük toplumlara özgü değildir; sözgelimi, özgür vatandaşların azınlıkta kaldığı Isparta'da Helot'lar (köleler) amansızca bastırılırken görülmüştür. Isparta toplumsal bağlanımı için eski çağlarda sürekli övgü toplamıştır; oysa bu bağlanım, korkunun zorladığı yüzeyde bağlılık dışında, tüm halkı kapsamamıştır hiç bir zaman.

Uygarlığın, daha sonraki bir aşamasında, yeni tür bir bağlılık gelişmeye başlamıştır: Toprak üzerinde toplanma ya da ırk benzerliğine değil de inanç özdeşleşmesine dayanan bir bağlılık. Batı'ya göre köleleri eşit koşullarla alan Orpheusçu toplumlarda ilk ortaya çıkmıştır bu tür bağlılık. Bunların dışında eski çağlarda din yönetimle öylesine ilintiliydi ki, ortak dinci kümeler, geniş anlamda, eski biyolojik temelde gelişmiş kümelerle özdeşleştirilmişlerdir. Ancak, inanç özdeşliği giderek daha da güç kazanmıştır. Askerî gücünü yedinci ve sekizinci yüzyıllardaki yengileriyle ilk Müslümanlar göstermişlerdir. Haçlılardaki ve din savaşlarındaki eylem gücünü destekleyen yine inanç özdeşliğidir. Onaltıncı yüzyılda teolojik (tanrıbilimsel) bağlılıklar çoğunluk ulusal bağlılıklardan daha önemliydi; İngiliz Katolikleri çoğu

kez İspanya'yı tutmuşlardır, Fransız Protestanları (Huguenots) da İngiltere'yi. Bugün zamanımızın iki yaygın inancı insanlığın büyük bir bölümünün bağlılığını kapsar. Birisi, komünizm, Kutsal Kitabın yoğun fanatiklik ile somutlaştırma üstünlüğünü içerir. Kesinlik kazanmamış öteki de güçlüdür... «Amerikan Türü Yaşantı» da diyebiliriz buna. Birçok değişik ülkeden göçlerle oluşan Amerika'nın biyolojik bir birliği yoktur; ancak, Avrupa uluslarınınki güçlülükte bir birliği vardır; Abraham Lincoln'un da söylediği gibi «bir soruna kutsanmıştır». Amerika'ya göç edenler çoğunluk Avrupa özlemi içindedirler, çocukları ise Amerikan yaşantı türünü Eski Dünya'nınkine yeğ tutarlar çoğunlukla, üstelik de bu tür yaşantının evrenselleşmesinin insanlık yararına olacağına inanırlar. Hem Amerika'da hem Rusya'da inanç birliği ile ulusal birlik birleşmiş, bundan ötürü de yeni bir güç kazanmışlardır. Öte yandan birbiriyle yarışan bu inançların ulusal sınırları aşan bir çekicilikleri vardır.

Zamanımızın büyük kümelerine çağdaş bağlılık, güçlülüğü ve öznel açıdan doyuruculuğu ölçüsünde, küçük kabileler döneminde gelişmiş eski psikolojik mekanizmayı örnek alır yine de. Okullarla dinlerin, propagandayla ekonomik örgütlerin etkilemelerine karşın, doğuştan gelen kişi yaradılışı, insanoğlunun alışageldiğimiz büyüklükteki beyine ilk ulaştığı dönemden bu yana, pek değişmemiştir. İçgüdümüzle insanlığı dostlar ve düşmanlar diye ayırırız. İşbirliği yapabileceklerimiz dost, üstünlük yarışmasına girdiklerimiz ise düşman'dır. Ancak bu ayırım sürekli değişim içindedir; kişi bir dönemde iş yarışına girdiği kimseden nefret eder, bir başka dönemde, ikisi de sosyalizm ya da dış düşmanla karşılaştıklarında,

nefret ettiği bu kimseyi kardeşi gibi görmeye başlar. Aile sınırlarını aştığımızda, bağlayıcı gücü sağlayan hep dış düşmandır. Güvenlik içindeyken komşumuzdan nefret etmeye gücümüz yeter; tehlikeli dönemlerde ise onu sevmemiz gerekir. Kişiler otobüste yanlarına oturan kimseleri çoğu kez sevmezler, çarpışma anında ise sevmişlerdir hep.

Dünya çapında bir birliğin kurulmasını güçleştiren de işte budur. Bir dünya devletinin, sağlam kurulursa, kokkacak hiçbir düşmanı yoktur; bundan ötürü de, bağlayıcı gücün yoksunluğu devleti çöküşe götürebilir. İki büyük din —Budizm ile Hıristiyanlık— kabile üyelerine içten gelen yardım etme duygusunu tüm insanlık arasına yaymaya çalışmıştırlar. İnsanoğullarının kardeşliğini öğütlemişler; «kardeşlik» sözcüğünü kullanarak, kökeninde biyolojik temele dayanan duygusal tutumun doğal sınırlarını genişletmeye çalışmışlardır. Tümümüz de Tanrının çocuklarıysak, tümümüz bir aileyiz demektir. Ancak, uygulamada, bu inancı kuram olarak benimseyenler, benimsemeyenleri Tanrının değil de Şeytanın çocukları saymışlardır hep. Böylece, kabile dışındakilere duyulan eski nefret mekanizması da, inanca daha bir güç katarak, özgün amacından başka bir yöne sapmış bir biçimde geri dönmüştür. Din, töre, ekonomik çıkar, salt biyolojik varlığı sürdürme çabası, tümü de dünya çapında yardımlaşma'dan yana bize yanıtlanamayacak tartışmaların kaynağını verfirler. Öte yandan, kabilelerde yaşamış atalarımızdan süregelmiş eski içgüdülerimiz, nefret edilecek kimse bulunmazsa yaşamın tadının kalmayacağı, güçlükler içinde çabalamanın yaşamın bir yasası olduğu, herkesin birbirini sevdiği bir dünyada yaşamanın da anlamsızlaşacağı duygusuyla, karşı çı-

karlar. İnsanlığın birleştirilmesi gerçekleştirilecek olursa, bilincimiz dışındaki ilkel canavarlığımızı atlatmak için yollar bulmamız gerekecektir; bir ölçüde yasal bir düzen kurarak, bir ölçüde de yarışma içgüdülerimiz için zararsız boşalımlar yaratarak yapabiliriz bunu.

Kolay bir sorun değildir bu, salt erdemle de çözülemez. Psikanaliz, abartmaları belki de tuhaflıkları yanısıra, bize gerçek ve değerli pek çok şey öğretmiştir yine de. Doğayı tırmıkla uzaklaştırsanız bile yine geri gelecektir diye bir deyiş vardı eskiden; psikanaliz bu konuya açıklama sağlamıştır. Bugün artık, doğal içtepilere aşırı ölçüde karşı gidilerek sürdürülen bir yaşantının baskı etkileriyle karşılaşacağını biliyoruz; bu da yasaklanmış içtepilere düşkünlük ölçüsünde kötü sonuçlar verebilir. Bir ölçünün ötesinde doğalın dışında bir yaşantı sürdüren kişiler kıskançlık, kötülük ve acımasızlıkla dolarlar. Kıyıcılık gerilimleri besleyebilirler ya da, öte yandan, yaşamdan hoşnutsuzlukları öylesine artabilir ki, çaba gösterecek güçleri bile kalmaz. İkinci sonuç çağdaş uygarlıkla birden karşı karşıya getirilen yabanıl kişilerde gözlenmiştir. Artropologlar, beyaz yetkililerce alışageldikleri spordan alıkonduklarında kelle avcıları Papu'ların tüm yaşam isteklerini nasıl yitirdiklerini, herşeyle ilişkilerini nasıl kestiklerini anlatmışlardır. Kelle avcılığında süregitmelerine izin verilmeyişi kınamak için yazmadım bunu, demek istediğim, psikologların bu sporun yerini alacak zararsız bir eylem bulma sıkıntısına girmelerine değecek bir durumdur bu. Uygar İnsanoğlu da, bir ölçüde, Papu'lu erdem kurbanlarının durumundadır. Toplumun kapılmamızı yasakladığı her tür saldırgan içtepilerimiz, yaratıcı içtepilerimiz vardır; futbol maç-

ları ile güreşler biçiminde verdiği seçeneklerse (alternatif) yetersizdir. Savaşın bir dönemde ortadan kaldırılabileceğini düşünen bir kimse, uzun süren yabanıl kuşaklardan kalıtlandığımız içgüdüleri zararsız bir biçimde doyurma sorunu üzerinde durup, iyi bir çözüm yolu aramalıdır. Ben dedektif öykülerinde, kendimi sırayla öldürenle ve avcı - dedektifle özdeşleştirerek, yeterli boşalımı buluyorum; ancak, bu tür başkası yerine boşalımın pek çok kimseye yetersizliğini de biliyorum; işte bu kimseler için daha güçlü boşalımlar sağlanmalıdır.

Sıradan kişilerin yarışmaksızın mutlu olabilecekleri kanısında değilim ben; çünkü yarışma, insanoğlunun başlangıcından bu yana, en önemli eylemlerde itki olmuştur. Bu nedenle, yarışmayı (rekabet) ortadan kaldırmaya çalışmayıp, zararsız biçimlere yönelip dönüşmesine yardım etmeliyiz. İlkel yarışma öteki kişiyi, karısını, çocuklarını kimin öldüreceği yönünde bir çatışmaydı; savaş biçimindeki çağdaş yarışma da benzer bir uygulamadır. Sporda, yazında, sanatta, siyasette ise yarışma çok az zarar verici bir biçime dönüşür ve kavgacı içgüdüler için yeterli bir boşalım sağlar. Buradaki terslik, bu tür yarışmaların kötülüğünde değil, sıradan kadınlarla erkeklerin yaşantılarının pek az bir bölümünü kapsamasındadır.

Savaşın yanısıra, çağdaş uygarlık, giderek güvenliği amaçlamıştır; oysa ben tüm tehlikelerin ortadan kaldırılmasının mutluluğu getireceğine inanmıyorum. Bu noktada Sir Arthur Keith'in «İnsanoğlunun Evriminde Yeni Kuram» ından bir bölüm aktarmak istiyorum:

«Yabanıl adalet» egemenliğinde yaşayan kişileri görenler, bu koşullar altında yaşayanların mut-

luluk haberlerini getirirler hep. Sözgelimi, Freya Stark Güney Arabistan'dan şunları bildirmiştir: «Ülkenin güvenlikten yoksun yöresinde yolculuk yaparken, sürekli şantajlarla hırsızlıklarla dolu yaşantılarından yakınsalar da, dünyanın öteki yörelerindekiler gibi yaşamanın alışılagelen neşesi ve sevinciyle kaynayan kişilerdi gördüklerim hep.» Dr. H. K. Fry'ın da Avustralya'nın asıl yerlileri arasında benzer denemeleri vardır. «Yabanıl durumdaki bir yerli» der, «sürekli tehlikeler içinde yaşar; düşman ruhlar ardını bırakmaz; ancak o yine de tasasızdır, güleryüzlüdür, çocuklarına hoşgörülü, yaşlı ana-babasına sevencedir.» Üçüncü örneğim, uzun yıllar Dr. R. Lowrei'nin gözlemi altında yaşamış Amerika'nın bir Kızılıderili kabilesinden (Crow İndians) alınmıştır. Kendileri için ayrılmış bir toprakta güvenlik içinde yaşıyorlar şimdi. Dr Lowrie der ki, «kabileden bir Kızılderiliye, şimdiki gibi güvenlik mi, yoksa eskisi gibi tehlike mi istediğini sorun, yanıtı —'eskisi gibi tehlike.. şanlı, şerefliydi o günler' olacaktır.» Tanımladığım yabanıl yaşam koşullarının, evriminin tüm ilkel dönemi boyunca insanlığın içinde yaşadığı koşullara benzediğini varsayıyorum. İnsanoğlunun kişiliği ve özellikleri işte bu koşullar içinde biçimlenmiştir; koşulların birisi de kan - davasının uygulanışıdır.

İnsan psikolojisinin bu tür tepkileri, 1914'de ilk karşılaştığımda çok şaşırtıcı gelen kimi olayların, bence, açıklayıcısı sayılabilirler. Savaşla gelen dolaysız acı çekiş doğrudan kendilerini etkilemediği süre, çoğu kişiler savaş döneminde barış döneminde-kinden daha mutludurlar. Sessiz bir yaşantı, sıkıcı bir yaşantıya dönüşebilir. Alçakgönüllü bir yetenekle orta gelirli yaşantısını sürdürmeye çalışan iyi bir vatandaşın serüvensiz varlığı, yaradılışının bir ya-

nını tümüyle doyurulmamış bırakır; oysa, 400.000 yıl önce yaşasaydı, besin ararken, düşmanlarının kellelerini keserken, kaplanlara görünmeden kaçmaya çalışırken yeterli bir çalışma alanı bulabilirdi bu yanı. Savaş başladığında, bir banka memuru kaçıp, komando olabilir, sonunda da doğanın yaşamasını istediği türde yaşadığı duygusuna kapılır. Çok yazık, ancak gerçek şöyledir: Bilim yıkıcı içigüdülerimizi doyurmak için bugün bize öylesine korkunç güçte araçlar vermiştir ki, özgürce kullanılmalarının, insanların küçük küçük kabilelere ayrıldıkları dönemdeki gibi, evrimci amaca bir yararı yoktur artık. Anarşik içtepilerimizle barış içinde yaşamamız sorunu çok az üzerinde durulan bir sorundur; oysa, bilimsel teknik ilerledikçe, giderek daha da önem kazanmaktadır. Salt biyolojik açıdan ne yazık ki, tekniğin yıkıcı yanı yaratıcı yanından daha büyük bir hızda ilerlemiştir. Bir kimse bir an içinde 500.000 kişiyi öldürebilir; oysa, yabanıl atalarından daha az bir süre içinde daha çabuk çocuk yapamaz. Bir kimse atom bombası ile 500.000 düşmanı yokettiği hızda 500.000 çocuk da yapabilseydi, biyolojik sorunu, korkunç bir acı çekiş pahasına, varolma çabası ile en uygunun yaşayabilmesine bırakırdık. Oysa, çağdaş dünyada eski evrim mekanizmasına güvenilemez artık.

Toplum reformcusunun sorunu, bundan ötürü, salt güvenlik yollar arama değildir; çünkü bu yollar bulunduklarında etkin bir doyum sağlamazlarsa, güvenlik, serüvenin çekiciliği karşısında bir yana atılacaktır. Sorun daha çok, türler için gerekli güvenlik ölçüsünün, uygar yaşantıya uyabilecek yarışma, tehlike ve serüven biçimleriyle birleştirilmesi sorunudur. Çözüme çalışırken de, yaşam türümüz, kurum-

larımız, bilgimiz büyük ölçüde değişmiş bile olsa, iyi ya da kötü tüm içgüdülerimizin, atalarımızın beyinleri bugünkü büyüklüğe ulaştığı dönemde neyse öyle kaldığını hiç unutmamalıyız. İlkel içtepilerimizle uygar yaşantı biçiminin birbirine uyuşturulabileceği inancındayım; antropologların incelemeleri de kişinin değişik kültür örneklerine büyük uyma yeteneğini göstermiştir. Ancak ben bunun temel içtepilerden birinin dışarda bırakılmasıyla gerçekleşebileceğini sanmıyorum. Serüvensiz bir yaşam doyumsuzdur, içinde serüvenin her tür biçim almasına izin verilen bir yaşamın ise kısa süreceği kesindir.

Kanımca sorunun özünü, eski yaşantısını «şanlı, şerefli» olduğu için arayan Kızılderilinin biraz önce aktardığım sözleri ortaya koymuştur. Canlılık dolu kişiler, «şan, şeref» ararlar. Buna ulaşanlar yok değildir, vardır —film yıldızları, ünlü atletler, asker komutanlar, pek az da kimi siyaset adamları, ancak küçük bir azınlıktır bunlar, geri kalanlar ise düşsel bir yaşama itilmişlerdir— sinemanın sürdürdüğü düşler, Amerika'nın batı serüvenleri (Wildwest) öykülerinin getirdiği düşler, kişinin salt imgesel gücünün ürünü günlük düşleri.. Düşlemeyi tümüyle kötü sayanlardan değilim; imgesel yaşantımızın ayrılmaz parçasıdırlar. Ancak, uzun bir yaşam boyu gerçekle bağdaştırılamazlarsa, kolayca bütünlüğü bozup, ussal sağlığa zararlı olabilirler. Bugün artık yalnızca görüntü dünyasına kısıtlanmış içtepiler için, mekanik dünyamızda bile, birtakım gerçek boşalım yolları bulunabilir belki. Dengenin sağlanabilmesi, düzenin bozulmaması için istenilir bir boşalım yoludur bu, yoksa yıkıcı felsefeler zaman zaman insanoğlunun büyük başarılarını bir anda silip süpürebilirler. Bunun önlenmesi isteniyorsa, her birimizin için-

de bulunan yabanılın, uygar yaşantıya ve eş ölçüde yabanıl komşusunun mutluluğuna ters düşmeyecek biçimde bir boşalım yolu bulması zorunludur.

II

TOPLUMSAL BAĞDAŞIM VE YÖNETİM

En ilkel ırklarda bile bulunabilen toplumsal bağdaşımın özgün mekanizması yönetim denilebilecek bir şeye gerek kalmaksızın bireysel psikolojiyle işlerdi. Herkesin uyması gereken kabile gelenekleri vardı kuşkusuz; ancak, bu geleneklere uymamak için içtepilerin bulunmadığını, bunları yerine getirecek polise, sulh yargıçlarına gerek kalmadığını varsaymalıyız. Eski Taş Devrinde kabile, yetke yönünden, şimdi anarşi diye tanımlayabileceğimiz bir durumda yaşamıştır; ancak, çağdaş toplumdaki anarşiden değişiktir bu; çünkü toplumsal içtepiler bireylerin eylemlerini yeterince denetlemiştir. Yeni Taş Devri insanları ise oldukça değişikti; uymayı, geniş ölçüde zorunlu işbirliğini yürütebilecek güçte yetki-

lileri, yönetimleri vardı. Yapıtları da bu durumu kanıtlar; ilkel türdeki küçük kabile bağdaşımı ne «Stonehge»i, ne de piramidleri üretebilirdi. Toplumsal birimin genişlemesi savaşın sonucudur. İki kabile yok etme savaşına giriştiğinde, yenen kabile elde ettiği yeni topraklarla sayısını da artırabilmiştir. Savaşta iki ya da daha çok kabilenin bağlaşmasında da yarar vardır. Bağlaşmayı yaratan tehlike süregittiğinde, bağlaşma zamanla birleşmeye dönüşür. Birim üyelerinin birbirini tanıyamayacağı ölçüde büyüdüğünde ise, ortak kararlara varmak için bir mekanizmaya gerekseme duyulur; bu mezanizma da aşama aşama bugünkü çağdaş kişinin yönetim dediği biçime ulaşır. Yönetim ortaya çıkar çıkmaz da kimi kişiler ötekilerden daha güçlü duruma geçer; güçleri de, genellikle, yönettikleri birimin büyüklüğüne bağlıdır. Güç tutkusu, bundan ötürü, yöneticilerde yeni yerler kazanma isteği yaratacaktır. Bu itki, yenik düşenler yokedilmeyip köle yapıldıklarında, daha da güçlenir. Böylece, daha ilk çağlarda, toplumsal yardımlaşmaya dönük ilkel içtepiler varlıklarını sürdürürken, uymayanı cezalandıran yönetim gücünün daha da arttığı topluluklar ortaya çıkmıştır. En eski, tümüyle tarihsel bir toplulukta, Eski Mısır'da, büyük topraklar üzerinde sonsuz gücü bulunan bir kral görürüz; yalnızca papazlıktan gelen kimi kısıtlamalar vardır; öte yanda, istediğinde kralın, piramitler gibi, devlet işletmelerinde çalıştırabileceği köleleşmiş halk, kitleler bulunur. Böylesine bir toplulukta salt toplumsal kesimin üst düzeyindeki azınlık —kral, artistokrasi ve papazlar— toplumsal bağdaşıma dönük bir psikolojik mekanizmayı gereksiniyordu; tüm geri kalan yalnızca boyun eğip, söyleneni yapıyordu. Halkın

büyük bir çoğunluğu mutsuzdu kuşkusuz; Exodus'un ilk bölümlerinden durumu açıkça anlayabiliriz. Ancak, kural olarak, dış düşmanlardan korkulmadığı süre, bu yaygın acı çekme durumu devletin gönencini engellememiş, ayrıca da gücü elinde tutanların yaşamdan aldıkları tadı eşsiz kılmıştır. Bugün Ortadoğu dediğimiz bölgede olayların bu durumu çağlar boyu süregelmiştir. Düzen, din ile kralın tanrısallığına dayandırılmıştır. Söz dinlememek, dine karşı saygısızlıktı, başkaldırma da tanrıların öfkesini çekerdi. Toplumun üst kesimindekiler buna gerçekten inandıkları süre, geri kalanlar bugün evcil hayvanları eğittiğimiz biçimde kolayca eğitilirlerdi.

Tuhaf bir gerçek de, askerlerin yengisinin yenilenlerde çoğunluk efendilerine karşı gerçek bir bağlılık yaratmasıdır. Romalıların ele geçirdiği yerlerde bu durum çok görülmüştür. Beşinci yüzyılda, Roma'nın boyun eğişi artık zorla yürütemediği dönemde, Galya tümüyle imparatorluğa bağlı kalmıştır. Tüm Eski Çağ devletleri varlıklarını asker güçlerine borçludurlar; ancak, çoğu, yeterince süregittiklerinde, birleşme süresinde şiddetle direnen yörelere karşın, genellikle bağlılık duygusu yaratabilmişlerdir. Benzer durum, ortaçağlarda çağdaş devletler büyürken yeniden ortaya çıkmıştır. İngiltere, Fransa, İspanya; tümünün de birlik kazanma nedenleri sonradan tek ulusa dönüşen bölümlerden birisinin yöneticisinin askerî başarı kazanmasıdır.

Eski çağlarda Mısır dışındaki tüm büyük devletler teknik nedenlerden ötürü düzensizlik, dengesizlikten yoksun kalmışlardır. Attan daha hızlı giden bir araç bulunmadığı dönemde, merkezî hükümetin, başkaldırmaya eğilimli uzaklardaki satraplar ya da prokonsüller üzerinde sıkı denetimini sürdür-

mesi çok güçtü. Nitekim, bu satraplarla prokonsüller kimi kez tüm imparatorluğu ele geçirmeyi, kimi kez de bağımsızlıklarını kazanmayı başarmışlardır. İskender, Atilla ve Cengiz Han'ın ölümlerinden sonra parçalanan sınırsız imparatorluklarında birlik tümüyle büyük savaşçı kumandanların ününe, sözlerini geçirişlerine dayanıyordu. Bu değişik imparatorluklarda psikolojik bir birlik yoktu; salt güce dayanan bir birlik vardı. Roma daha uyanık davranmıştı, çünkü ne de olsa Greko-Romen uygarlığı eğitim görmüş kişilerle değerlendiriliyor, sınırların ötesindeki kabilelerin barbarlıklarına da kesinlikle ters düşüyordu. Çağdaş tekniklerin bulunmasına değin, ülkenin dört bir yanındaki, toplumun üst kesimleri birleştirici ortak bir duyguyu paylaşmadıkça, büyük bir imparatorluğun birarada tutulması çok güçtü. Böylesine bir ortak duyguyu yaratan yollar bugünkünden daha az biliniyordu. Yalnızca yönetici azınlık arasında gerekse de, toplumsal bağdaşımın psikolojik temeli, bu nedenden, yine de önemlidir. Eski toplumlarda büyüklüğün tek üstünlüğü, kısaca büyük orduların varlığı, ordunun imparatorluğu bir ucundan öteki ucuna götürülmesinin uzun zaman alması güçlüğüyle, sonra bir de, sivil yönetimin asker ayaklanmalarını önleme yollarını bulamayışıyla dengelenmişti. Bu koşullar, bir ölçüde, çağımıza dek süregelmiştir. İngiltere'nin, İspanya'nın, Portekiz'in Batı Yarımküre'deki topraklarını yitirme nedenleri de devrim yoksunluğu idi. Buhar ile, telgrafın gelişinden sonra ise, geniş toprakları birarada tutma güçlüğü ortadan kalkmış, evrensel eğitimden sonra da, yapma bile olsa, bağlılığı büyük kitlelerin düşüncelerine yerleştirme kolaylaşmıştır.

Çağdaş teknik yalnızca büyük kitlelerdeki bağ-

lılık psikolojisini kolaylaştırmakla kalmamış, hem ekonomik hem de askerî açıdan büyük kümeleri zorunlu da kılmıştır. Kitle üretiminin yararları, üzerinde durmak istemediğim basmakalıp bir konudur. Herkesin de bildiğince, Batı Avrupa ulusları arasında yakınlaşma nedeni sayılmıştır kitle üretimi. Eski çağlarda, tüm Mısır'da birliği Nil sağlamıştır; yalnızca yukarı Nil'i denetleyen bir yönetim aşağı Mısır'ın verimliliğini ortadan kaldırabilirdi. Burada ileri bir teknik yoktu, oysa «Tennessee Vadisi Yönetimi» ile önerilen, «St. Lawrence Su Yolu» nehirlerin benzer bağlayıcı etkisinin bilimsel uzantılarıdırlar. Geniş alanlara elektrik dağıtan büyük elektrik santralları giderek önemli duruma geçmişler, dağıtım alanları genişledikçe kazançları da daha çok artmıştır. Atom gücü geniş çapta kullanılabilirse —olmayacak bir şey de değildir— kazançlı dağıtım alanını büyük ölçüde arttıracaktır. Tüm bu yeni gelişmeler büyük örgütleri yönetenlerin elinde bulunan bireylerin yaşantılarını denetleme gücünü çoğaltır. Öte yandan ba birkaç büyük örgütü çok sayıdaki küçük örgütlerden daha kazançlı duruma getirir.

Hemen benzer yönetsel gelişmelerin bir başka açıdan incelenmesine geliyorum şimdi. Devletin toplum içindeki bireyleri denetleyişi tarih boyunca türlü değişikliklere uğramıştır —yalnızca alan ölçüsünde değil, bireylerin yaşantılarına karışma ölçülsünde de değişiklikler görülmüştür. Belirli türdeki imparatorluklarla ortaya çıkan duruma uygarlık denilebilir; iyi tanımlanmış türdekilerin en göze çarpanları Mısır, Babil ve Ninivedir; Aztek ile İnka imparatorlukları da temelde benzer türdendirler. Bu tür imparatorluklarda üst kastın (sınıfın) başlangıçta kişisel girişim ölçüsü oldukça büyüktü, yabancıların yenilgisiyle el-

de edilen kalabalık köle kitleleri ise bu haktan tümüyle yoksundu. Rahip sınıfı günlük yaşantı üzerinde söz söyleme yetkisindeydi. Dinin kapsamı dışında kralın gücü mutlaktı, uyruğundakileri kendisi için savaşmaya zorlayabiliyordu. Kralın kutsallığı ve rahiplerin saygıdeğerliği değişmez bir toplum düzeni yaratmıştır— bu tür topluma bildiğimiz en iyi örnek Mısır'dır. Bu düzen, bu değişmezlik, katılık pahasına yerleştirilmiştir. Böylece de kalıplaşan bu eski imparatorluklar artık yabancı saldırılarına karşı direnemez duruma girmişler, sonunda Perslere yutulmuşlardır; Persler de daha sonra Yunanlılara yenilmiştir.

Yunanlılar Fenikelilerin başlattığı yeni tür bir uygarlığı yetkinleştirmişlerdir: Ticaret ile deniz gücüne dayanan bir «kent devlet»i kurmuşlardır. Yunan kentleri yurttaşlara tanınan kişisel özgürlük ölçüsü yönünden büyük değişiklikler göstermiştir, pek çoğunda bu özgürlük ölçüsü oldukça çokken. Isparta'da en az durumda idi. Ancak çoğu gaddar yöneticilerin egemenliği altına düşme eğilimi içinde, uzun dönemler süresince devrimlerle değiştirilen baskı rejimiyle yönetilmiştir. Kent devletinde devrim yapmak kolaydı. Yönetimden hoşnut olmayanların, başkaldırmak istedikleri devletin topraklarının ötesine geçmek için birkaç mil gitmeleri yeterliydi ve onlara yardım etmeye hazır düşman kent devletler de hep vardı. Eski Yunanlılarda anarşi çağdaş görüşün hoş karşılamayacağı bir ölçüde süregitmiştir. Ancak, bir Yunan kentinin yurttaşları, devlete karşı başkaldıranlar bile, ilkel bağlılık psikolojisinden kurtulamamışlardır; kentlerini çoğunluk akılsızca, hemen her zaman da büyük bir tutkuyla sevmişlerdir. Yunanlıların bireysel başarılardaki büyüklükleri, ka-

nımca, siyasal yetersizlikleri ile yakından ilintiliydi; çünkü kişisel tutku gücü hem bireysel başarının hem de Yunan birliğinin sağlanmasındaki başarısızlığın kaynağı idi. Böylece Yunanlılar önce Makedonya'nın sonra da Roma'nın egemenliği altına girmiştir.

Roma İmparatorluğu genişlerken taşralara belirli ölçüde yörel özerklik tanımıştır; Augustus'tan sonra yönetim giderek denetimini daha çok artırmış, sonunda sıkı vergileme Roma İmparatorluğu sayılan çoğu bölgelerde tüm düzenin parçalanma nedeni olmuştur. Geri kalanda da denetim gevşekliği görülmemiştir. Jüstinyen'in İtalya ile Afrika'yı yeniden ele geçirişini öylesine geçici kılan da işte bu denetime karşı çıkıştır. Lejyonları önceden kendilerini Gotlarla Vandallardan kurtarıcı diye sevinçle karşılayanlar, lejyonların ardından vergi toplayan bir ordu gelince düşüncelerini değiştirmişlerdir.

Roma'nın uygar dünyayı birleştirme çabası, belki de hem uzak hem yabancı kalışı sonucu, bolluk içindeki yurttaşlara bile içgüdüsel bir mutluluk düzeni getiremeyişi yüzünden suya düşmüştür. Son yüzyıllar Roma'da evrensel bir kötümserlik ile canlılıktan yoksunluk görülmüştür. İnsanlar yeryüzündeki yaşantının istediklerini veremeyeceği kanısına kapılmışlar, bu duygu da Hıristiyanlığın insanların düşüncelerini gelecek dünya üzerinde toplamasına yardım etmiştir.

Roma'nın gölgelenmesiyle birlikte Batı'da da tüm bir dönüşüm görülmüştür. Ticaret durmuş, büyük Roma yolları bozulmuş, küçük krallar sürekli birbirleriyle savaşa girişmiş, küçük topraklarını şamatacı Alman aristokrasisinin anarşisiyle, Romalılaşmış eski halka gösterilen hoşnutsuzlukla uğraşarak yönetmişlerdir. Kölelik Batı Hıristiyanlığında bü-

yük çapta ortadan kalkmış, yerini toprağa bağlı bir kölelik (serf) almıştır. Afrika'dan Roma'ya tahıl getiren büyük donanmalarla desteklenme yerine, dışarıyla ilintisiz küçük topluluklar kendi topraklarının ürünüyle olabildiğince yaşamışlardır. Sert ve güç yaşama karşın, Roma'nın son günlerindeki umutsuzluk ve huzursuzluk belirtileri ortadan kalkmıştır. Karanlık çağlar ile ortaçağlar boyunca egemenliğini sürdüren yasasızlık sonucu akıllı kişiler yasalara tapmaya başlamışlardır. Yasasızlığın ortaya çıkardığı canlılık da giderek yeni bir düzene girmiş ve birbiri ardına gelen büyük adamlar yepyeni bir uygarlık kurmuşlardır.

Onbeşinci yüzyıldan zamanımıza değin devletin gücü bireyin karşısında sürekli bir artış göstermiştir. Bunun birinci nedeni barutun bulunmasıdır. Anarşinin ilk günlerinde düşünceli kişiler yasalara nasıl tapmışsa, devletin gücünü giderek arttırdığı dönemde de bağımsızlığa tapma eğilimi başgöstermiştir. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllar düzeni sağlayacak gerekli devlet gücünü artırmada olağanüstü başarılı geçmiştir; bu arada en alt toplumsal kesimden olmayan yurttaşlara büyük ölçüde bir özgürlük de tanınmıştır. Bağımsızlığa karşı itki ise reformistler arasında gücünü artık yitirmiş, yerini geleneksel üstünlük savlarından uzak yeni sanayi kodamanlarının gücü ile gönencinin yarattığı eşitlik tutkusuna bırakmıştır. Savaşların getirdiği zorunluluklar hemen herkesi atalarımıza yeterli gelenden daha sıkı bir toplumsal düzenin gerekliliğine inandırmıştır.

Bugün yeryüzünün büyük bir bölümünde, yeni papazlık sınıfının denetlediği, eski Mısır'ın kutsal krallık düzenine yeniden dönmeye benzeyen bir durum vardır. Bu eğilim Batı'da Doğu'da olduğunca

ilerlemese de, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılları şaşırtacak ölçüye ulaşmıştır yine de hem İngiltere'de hem Amerika'da. Kişisel girişim ve devlet ya da güçlü kuruluşların tekeline girmiş, eski Roma'da olduğunca, canlı bir yaşam için yıkım sayılan, bir tür kayıtsızlık ile yazgıcılığın ortaya çıkması sakıncası belirmiştir. Sürekli mektuplar alıyorum: «Dünyanın çok kötü bir durumda olduğunu görüyorum; ancak sıradan tek bir kişi ne yapabilir? Yaşam ile mülk hakkı, savaş ya da barış kararını veren birkaç kişinin elinde. Büyük çaptaki ekonomik eylemleri ya devleti ya da büyük kuruluşları yönetenler saptıyor. Sözde demokrasinin bulunduğu yerlerde bile, bir yurttaşın denetleme siyasasında elde edebileceği hak genellikle çok küçük. Bu durumda en iyisi kamu işlerini unutup, zamanın izin verdiğince eğlenmek değil midir acaba? diyor herbiri. Bu tür mektupları yanıtlamakta güçlük çekiyorum; bunları yazdıran ussal durumun sağlıklı bir toplumsal yaşantıya ters düştüğünü de kesinlikle biiiyorum. Salt büyüklük sonucu yöneticiler yönetilenlerden giderek uzaklaşırlar ve demokraside bile kendi başına yaşama eğilimi gösterirler. Bu durumun tümüyle nasıl iyileştirileceğini bildiğim savında değilim, ancak varlığını anlayıp ortadan kaldırmak için yollar aranmasının önemine inanıyorum.

Toplumsal bağlılığın içgüdüsel mekanizması, başka bir deyişle, üyelerinin birbirini tanıdığı küçük kabiliye bağlılık, büyük bir devlete bağlılık türünden gerçekte çok uzaktır; ilkel bağlılık türünden geri kalan da bugünkü tehlikelerin gerektirdiği yeni dünya örgütünde yokolup gidecektir. Bir İngiliz ya da bir İskoçyalı Britanya'ya içgüdüsel bir bağlılık duyabilir; Shakespeare'in onun üzerine söyledikleri-

ni çok iyi anlayabilir; onun doğal sınırlarıyla bir ada olduğunu bilir; İngiliz tarihinden, hiç değilse görkeminden, haberdardır; Avrupa kıtasındakilerin yabancı diller konuştuklarını bilir. Ancak, eğer Britanya'ya bağlılığın yerini Batı Birliğine bağlılık alacaksa, ulusal sınırları aşan bir birlikle Batı kültürünün bilincine varmak gerekir; çünkü bunun dışında amaca uygun tek bir psikolojik itki vardır, o da dış düşmanlardan korkudur. Yalnız korku olumsuz bir itkidir, yengi anında da işlevini durdurur. Bir Yunanlının doğduğu kente olan tutkusuyla karşılaştırdığında, salt korkuya dayanan bağlılığın tehlike yoksunluğunda sıradan kişilerin tutku ve içgüdülerinde, tutma etkisinin nice az olduğu açıkça görülür.

Yönetimin, varolduğu ilk dönemlerden bu yana, birisi olumsuz, birisi olumlu, iki işlevi vardır. Olumsuz işlevi, kişisel şiddeti önlemesi, yaşantı ile iyeliği koruması, ceza yasasını koyup, yürütmesidir. Bunların yanında olumlu bir amacı da vardır yönetimin; yurttaşların büyük çoğunluğunda ortak sayılan isteklerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırır. Yönetimin olumlu işlevleri çoğu kez savaşla sınırlanmıştır; bir düşman, yenilip toprağı ele geçirildiğinde, yenen ulustaki herkes az ya da çok kazançlı durumda girer. Bugün yönetimin olumlu işlevleri daha da genişlemiştir. Öncelikle eğitimde görürüz bunu; eğitimle yalnızca bilgi verilmez, belirli inanç ile belirli bağlılıklar da işlenir. Bu inançlar devletin istediği, kimi durumlarda da, daha az oranda, dinin buyurduğu türdedirler. Sonra büyük sanayi kuruluşları gelir. Devletin ekonomik eylemlerini olabildiğince kısıtlama çabası içindeki Amerika Birleşik Devletlerinde bile devletin bu tür kuruluşları denetlemesi giderek hızla artmaktadır. Sanayi kuruluşlarına gelince, dev-

letin yönettikleri ile özel kuruluşların yönettikleri arasında, pisikolojik açıdan, büyük bir ayrılık görülmez. İki durumda da gerçekte denetlediğinden uzak kalan bir yönetim vardır. Devletinkinde de, büyük kuruluşundakinde de bireysel girişim duygusu yalnızca yönetici üyelere özgü kalır. Yöneticiler kendileri için çalışanları makineleriyle bir tutma eğilimindedirler hep; kısacası gerekli araçtır çalışanlar onlar için. Düzenli bir işbirliği kurma isteği birimlerin büyümesine yol açar; böylece ellerinde girişim gücü tutanlardan da bu hak alınır. Bugünkü anlamda en kötüsü, İngiltere'de sözde kişisel girişimleri ellerinde tutanların başlatma görevinden yoksun, yalnızca veto hakkını kullanan bir devlet bakanlığınca denetlenmesidir: Sürekli kısıtlamaların etkisi olumsuzdur. Böyle bir düzende enerjik kişiler umutsuzluğa düşerler; daha olumlu bir ortamda enerjik olabilecekler de kayıtsızlaşırlar. Devletin olumlu işlevleri de böylece yerine getirilemez. Ekonomik entomoloji (böcekbilim) bugünkünden çok daha büyük kazanç getirebilir, ancak bu da entomolojistlerin ücretlerinin ayarlanmasını gerektirecektir ki, bugünkü durumda yönetim, entomolojistleri işe alma türünde atılgan bir siyasaya karşıdır. Kuşkusuz bu, gelecek zarar üzerinde durup düşünmeksizin sürekli «bunu yapma» diyen ana-balarda görülen alışkanlığı edinmiş kişilerin düşüncesidir. Denetimin uzaktan yönetildiği yerlerde böylesine kötülüklerden pek kaçınılamaz; çok büyük örgütlerde de uzaktan denetim zorunludur.

Daha sonraki bölümlerde, büyük ölçütteki örgütlerin kesin yararlarını yitirmeksizin bu kötülükleri değiştirmek için yapılması gerekenler üzerinde duracağım. Merkezîleşmeye bugün duyulan eğilim

belki yıkıma gidinceye değin karşı durulamayacak ölçüde güçlüdür; yaşamın tadını veren kişisel özgürlüğün yeniden kazanılması için beşinci yüzyıldaki gibi, tüm düzenin yıkılması gerekebilir. Durumun böyle olmamasını dilerim, ancak tehlike anlaşılmaz, önleyici tedbirler alınmazsa, kuşkusuz, olaylar bu yönde gelişecektir.

Toplumsal bağdaşımın, tarihte görülen değişiklikler açısından bu kısa özentinde iki yönlü bir ilerleyiş gözlemleyebiliriz.

Bir yandan, periyodik bir gelişme görülür; başıboş, ilkel bir örgüt türünden daha geniş bir alanı kapsayan, bireylerin yaşantılarını daha büyük ölçüde denetleyen daha düzenli bir yönetime gidilmiştir. Bu gelişimin belirli bir noktasında, gönençte ve güvenlikte büyük bir artış görülüp de, yabanıl çağların canlılık ile işleyişi daha bozulmadığında, ilerleyen uygarlık yönünde başarılar mutlak saptanır. Oysa yeni uygarlık da kalıplaştığında, yönetim gücünü sağlamlaştırmak için zaman bulduğunda, gelenek, görenek ve yasalar kuruluşlara soluk aldırmaya yetecek ölçüde küçücük kurallar ortaya koyduğunda, ilgili toplum durgun bir evreye girer. Kişiler atalarının bulgularını överler, ancak onlara yetişemezler artık, sanat basmakalıplaşır, göreneğe uyar, bilim de yetkeye saygı yüzünden boğulur kalır.

Kemikleşmenin izlediği bu tür bir gelişme Çin ile Hindistan'da, Mezopotamya ile Mısır'da, Greko-Romen dünyasında bulunabilir. Son da genellikle bir yabancıya yenilgiyle gelir: Eski düşmanlarla savaşmak için eski yöntemler vardır, ancak yeni tür bir düşman ortaya çıktığında eski toplum güvenlik getirebilecek yeni yöntemleri benimsemek üzere uyarlanamaz. Yenenler yenilenlerden daha az uygarlar-

sa —çoğunluk da böyledir— büyük bir imparatorluğu yönetme ya da geniş alanda ticareti sağlama ustalığından yoksundurlar. Sonuç, nüfusun, yönetsel birimlerin, yönetsel denetimin azalmasıdır. Yeni ve az çok anarşik durumlarda canlılık giderek geri gelir ve yeni bir dönem başlar.

Bu periyodik gelişmlenin yanısıra bir başkası da vardır. Her dönemin doruğunda bir devletin yönetimindeki alan, önceki dönemlerde olduğundan daha büyüktür, yetkenin birey üzerindeki denetim ölçüsü de öncekilerden daha yoğundur. Roma İmparatorluğu Babil ve Mısır imparatorluklarından daha genişti, bugünkü imparatorluklar da Roma'nınkinden daha geniştir. Geçmiş tarihte yurttaşlarını Sovyet Cumhuriyetinde ya da Batı Avrupa ülkelerindeki yetkinlikte denetleyen bir devlet görülmemiştir.

Yeryüzünün sınırlı büyüklüğü nedeniyle, bu eğilim, denetlenmezse eğer, tek bir dünya devletinin yaratılmasıyla sonuçlanabilir. Ancak, o zaman da korkuyla bağdaşımı sağlayacak dış düşman bulunmayacağından, eski psikolojik mekanizma artık işlemeyecektir. Dünya yönetimi sorunlarında vatanseverlik için gerek kalmayacak, itki gücü, korku ile nefretin kışkırtıcı güçlerinden yoksun, çıkarcılık ile iyilik duygularında aranacaktır. Böyle bir toplum süregidebilir mi? Süregiderse de, ilerleyebilir mi? Bunlar güç sorulardır. Yanıtlanmaları için üzerinde durulması gereken düşünceler gelecek bölümlerde ortaya konulacaktır.

Geçmiş tarihteki iki yönlü gelişmeden söz ettim, ancak tarihsel gelişmenin bu tür yasalarının kesinliği ya da kaçınılmazlığı üzerinde durmadım. Yeni bilgiler olayların akışını tümüyle değiştirebilir; Amerika'nın bulunmasının bir sonucudur belirtilen

gelişmeler, sözgelimi. Yeni kurumlar da önceden görülemeyen biçimde etkili olabilirler: Jül Sezar dönemindeki bir Romalının Katolik Kilisesi gibi bir şeyi önceden oranlayabileceğini düşünemiyorum. Ondokuzuncu yüzyılda kimse, Marx bile, Sovyetler Birliğinin geleceğini anlayamadı. Bu nedenlerden ötürü insanlığın geleceğine ilişkin kehanetlerin varsayımlar diye alınması gerekir.

Kesin kehanet diye bir şey yoksa, unutulmaması gereken birtakım istenmeyen olasılıklar vardır kanısındayım. Öte yandan, uzatılan ve yıkıcı savaş tüm uygar devletlerdeki sanayiin bozulmasına, Roma'nın düşüşünden sonra Batı Avrupa'da görülen küçük çaptaki anarşi durumuna neden olabilir. Nüfusu çok sayıda azaltıp, uygar yaşama diye nitelendirdiğimiz eylemlerin çoğunu, hiç değilse bir süre, durdurur savaş. Ancak, zamanla toplumsal bağdaşımın yeterli en az oranının, ortaçağlarda olduğunca, yeniden kurulacağını, yitirilenlerin yavaş yavaş yerine konulacağını ummak da mantığa aykırı düşmez.

Anlaşılması belki daha kolay başka bir sakınca da vardır. Modern teknik yönetsel denetime yeni bir yoğunluk kazandırmıştır; bu olanaktan totaliter devletlerde sonuna dek yararlanılmıştır. Belki de savaş baskısı altında, savaş korkusuyla ya da totaliterci bir ele geçiriş sonucu, bireysel özgürlüğün bir ölçüde bulunduğu bölgeler dünyada giderek azalabilir, üstelik buralardaki özgürlük de daha kısıtlanabilir. Sonuçta ortaya çıkan düzenin değişeceğini varsaymak için yeterli neden yok, ancak duruk kalıp ilerlemeyeceği hemen hemen kesin. Üstelik, eski kötülükler daha da şiddetlendirmiş biçimde birlikte getirecektir: Kölelik, yobazlık, bağnazlık, büyük çoğunluk için yoksulluk gelecek kötülükler arasındadır.

Bence bu, korunmak için uyanık davranmamız gereken bir yıkımdır. Bu nedenle, bugün bireyin değeri üzerinde durmak geçmişten daha önemlidir.

Kaçınılması gerekli bir başka yanıltmaca daha vardır. (Önceden de belirttiğim gibi kişinin yaradılışında doğuştan gelen, yüz binlerce yıl içinde sanırım pek az değişmiştir, ancak doğuştan gelen, çağdaş bir kişinin ussal yapısında pek az bir yer tutar.) Söylediklerimden savaşsız bir dünyada içgüdüsel bir engellemeden doğan kırıklığın bulunacağı sonucunun çıkarılmasını istemem. İsveç 1814 yılından beri, dört kuşak boyunca, savaşmamıştır, ancak kimse İsveçlilerin bu bağışıklıktan içgüdüsel yaşantılarında acı çektiklerini savunamaz sanırım. İnsanlık savaşı ortadan kaldırmayı başarırsa, serüven ile tehlike tutkusu için başka boşalım yollarının bulunması güç olmamalı. Biyolojik amaçlara çalışan eski boşalım yolları artık görevini görmediğinden, yeni boşalım yolları gereklidir. Ancak kişi yaradılışında süregiden gaddarlığa boyun eğidirecek bir neden de yoktur. Düzensiz içtepilerimiz yalnızca yadsındıkça ya da anlaşılmadıkça sakıncalıdırlar. Bu yanlışlıktan kaçınıldığında, onları iyi bir toplumsal düzene uydurma sarunu akıl ve iyi niyetin de yardımıyla çözülebilir.

III

BİREYLİĞİN PAYI

Bu bölümde, bir toplumun kimi üyelerinde bulunup kiminde bulunmayan içtepilerle isteklerin, iyi kötü yönleriyle, önemini ele alacağım. Çok ilkel bir toplulukta bu tür içtepilerle isteklerin pek az payı vardır. Avlanma ile savaş bir kimsenin ötekinden daha başarılı olduğunu gösteren eylemlerdir; ancak burada herkes ortak bir amacı paylaşır. Kişinin içten gelen eylemlerini tüm kabile onayıp, paylaştığı süre, kişisel girişimi de kabiledeki öteki kişilerce pek engellenmez, en içten gelen eylemleri bile tanınan davranış örneklerine uyar. Oysa, kişiler uygarlaştıkça bir kimsenin eylemleriyle ötekinin eylemleri arasında giderek daha çok ayırlık görülür ve bir topluluk, başarıya ulaşacaksa, genel türe tümüyle aykırı dü-

şen belirli sayıda kişiler gereksinir. İlerleme, sanatsal, törel ya da ussal olsun, hemen tümüyle bu tür kişilere dayanmıştır; yabanıllıktan uygarlığa geçişte bu kimseler kesin etken olmuşlardır. Eğer bir topluluk ilerleyecekse, eylemleri, yararlı da olsa, genel türden aykırı düşen olağandışı kişileri gereksir. Örgütlenmiş bir toplumda bu tür bireylerin eylemlerini gereğinden çok engelleme eğilimi vardır; öte yandan, denetim uygulamayan bir toplulukta yenilik yaratabilecek benzer türdeki bir kişisel girişim öldürme suçu da yaratabilir. Sorun, ele aldığımız tüm ötekiler gibi, denge sorunudur; özgürlüğün çok azı durgunluk, çok fazlası da kargaşa getirir.

Bir bireyin sürüsündeki öteki çoğu üyelerden ayrılabileceği birçok yol vardır; olağandışı anarşik ya da öldürücü eğilimleri bulunabilir; görülmemiş sanat yeteneği olabilir; din ile töre konularında bilgelik sayılacak yenilikler getirebilir; olağanüstü ussal gücü olabilir. İnsanlık tarihinin çok eski çağlarından beri işlev ayrımının yapıldığı görülecektir. Pirenelerdeki mağaralarda bulunan, Yontma Taş Devri (Paleolitik) insanlarının yaptıkları resimlerde üstün derecede sanat yeteneği vardır. O çağın **tüm** insanlarının böylesine beğenilmeye değer yapıtları yapabileceği düşünülemez; büyük bir olasılıkla, kabilenin öteki üyeleri avlanırken kendilerinde sanat yeteneğinin bulunduğuna inanılan kişilerin kimi kez evde kalıp resim yapmalarına izin verilmiştir. Başkan ile rahip çok eski çağlarda gerçek ya da varsayılan değişik yetkinlikleri için seçilmeye başlanmış olmalılar: Tıp kişileri büyü yapabilirdi, kabile ruhu da bir anlamda başkanda somutlaşırdı. Daha sonraları bu tür her eylemin kurumlaştırılması eğilimi belirmiştir. Böylece, kabile başkanı soydan geçmeye, tıp kişileri ayrı

bir sınıf oluşturmaya, tanınan saz şairleri de bugünkü İngiltere'nin resmî baş şairleri için ilk örneği vermeye başlamışlardır. Benim düşündüğüm olağanüstü katkı türlerini - yabanıllık, sürüden ayrılık, yararı herkesçe bilinmeyen az görülen içtepilerin egemenliği unsurları - ortaya koyacak kişiler için gerekeni anlayabilmekte, toplumlar hep güçlük çekmişlerdir.

Bu bölümde olağanüstü bir kişi ile toplum arasındaki ilintiyi tarihten ve günümüzden örneklerle göstermek ve olağandışı yeteneklerini toplum için verimli yapmayı kolaylaştıracak durumları ortaya koymak istiyorum. Bu sorunu önce sanatta, sonra din ve törelerde, en sonunda da bilimde inceleyeceğim.

Günümüzün sanatçısı kamu yaşantısında önceki yıllardaki canlı rolü oynamaz. Saray ozanını alçak görme, bilgisiz kişilerin duymayı istemediklerini söyleyen bir ozanı tek başına yaşayan bir kişi görme eğilimi vardır bugün. Tarihte ise durum tam tersi idi; Homer, Virgil ve Shakespeare, saray ozanları idiler, kabilelerinin, soylu geleneklerinin görkemi üzerine şarkılar düzmüşlerdi. (Shakespeare için bu durumun tümüyle gerçek olmadığını söylemeliyim; ancak tarihe ilişkin oyunlarında uygulanmıştır bu.) Kral Arthur'un görkemini yaşatan Gal'li ozanlardır; bu görkemi İngiliz ve Fransız yazarları kutlayıp, yaymışlar, Kral İkinci Henry de emperyalistik nedenlerle onları desteklemiştir. Parthenon'un ortaçağ katedrallerinin görkemi kamu amaçlarıyle yakından ilintiliydi. Kur yapmadaki payı yanısıra müziğin varolmasındaki asal neden savaşta yüreklendirici oluşu idi; Pianton'a göre yasayla sınırlandırılması gerekli bir amaçtır bu. Sanatçının bu eski görkeminden çağdaş dünyaya, İskoçya'nın kuzey dağlık yörelerindeki gay-

dacılar (kavalcılar) dışında pek az şey kalmıştır. Sanatçıya saygı gösteriyoruz yine, ancak onu soyutluyoruz; sanatı toplumsal yaşantının ayrılmaz bir parçası olarak değil, ayrı düşünüyoruz. Yalnızca mimar, sanatı kullanılabilen bir amaca hizmet ettiğinden, sanatçının eski durumunu sürdürüyor.

Günümüzde sanatın çürüme nedeni salt sanatçının toplumsal işlevinin önemini yitirmesi değildir; içten gelen bir sevincin tadını alabilmeyi artık önemli saymama gerçeğiyle de ilişkilidir. Bir ölçüde özentisiz halk arasında halk dansları ile halk müziği yine de süregitmekte, çoğu kişide de ozansı bir yan bulunmaktadır. Oysa kişiler sanayileştikçe, çocuklara özgü sevinç duygusunu da yitirirler; çünkü sürekli geleceği düşündüklerinden, kendilerini anlık olaylar içine bırakamazlar. Bu «gelecek olayı» düşünme alışkanlığı, düşünülebilecek tüm öteki alışkanlıklar içinde her tür estetik yetkinlik için en öldürücü nitelikte olandır. Sanat gerçek anlamıyla varolacaksa, bu, görkemli akademilerin kurulmasıyla değil, sakınganlıkla sağgörünün yokettiği içten sevinç ile üzüntü yeteneğinin yeniden elde edilmesiyle gerçekleştirilebilir.

Göreneklere göre insanlığın en büyüğü sayılan kişileri din ile törelerde yenilikler yapanlardır. Sonraki çağların onlara saygı göstermesine karşın, yaşantıları süresinde çoğu, topluluklarıyla az ya da çok ölçüde çatışma içinde idiler. Törel ilerleme, temelde, kıyıcı geleneklere karşı baş kaldırışı, insanların duygudaşlık sınırlarını genişletme çabalarını içerir. Yunanlılar arasındaki insan kurban verme geleneği ortadan kalkmış; Stoacılar, yalnızca özgür Yunanlılar arasında değil barbarlarla köleler arasında da (gerçekte tüm insanoğulları arasında) duygudaşlığı

öğütlemişlerdir. Budizm ile Hıristiyanlık benzer öğretiyi yaymışlardır. Özgünlükle kabile bağının bir aracı olan din giderek evrensel bir nitelik kazanmış ve ilkel törelerin koyduğu dar sınırları aşmaya çalışmıştır. Dinde önderlik yapan kişilere zamanlarında nefret duyulması hiç de şaşırtıcı değildir; çünkü kişilerin savaşma eğlencesini, intikam alma sevincini ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Erdem sayılan ilkel canavarlık artık günah diye adlandırılmış ve töreler ile içtepi yaşantısı ya da daha doğrusu insancıllık içtepileri güçlü kişilerin öğütlediği töreler ile kendi sürüleri dışındakilere duygudaşlık beslemeyenlerin yeğledikleri geleneksel töreler arasına da derin bir ikilem sokulmuştur.

Dinsel ve törel önderler insanoğlunun yaşantısını büyük oranda etkilemişlerdir; yalnız etki, açıkça söylemek gerekirse, istedikleri türde olmamıştır hep; ancak yine de tümüyle son derece yararlı etkilerdir bunlar. İçinde yaşadığımız yüzyılda dünyanın önemli bir bölümünde sağlam sandığımız törel değerlerin yitip gittiğini gördüğümüz bir gerçektir; ancak gerileyişin süregitmeyeceğini umabiliriz. Burada, töreleri kabileye ilişkin sorun olmaktan kurtarıp evrensel yapan törel önderlere borçluyuz: Köleliğe karşı çıkış, savaş tutsaklarına görev duygusu besleyiş, kocalarla babaların yetkilerini sınırlayış, uyruk ırkların yenenlerin çıkarı için sömürülmemeleri gerektiğinin bir ölçüde anlaşılması büyük bir aşamadır. Tüm bu törel aşamaların eski canavarlığın yeniden şiddetlenmesiyle tehlikeye sokulduğu unutulmamalıdır; ancak sonunda yenik düşeceklerini de hiç sanmıyorum.

Bu törel aşamaları başlatan peygamberlerle bilgeler yaşadıkları çağlarda çoğunluk onur verilmek-

sizin çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Çağdaş totaliter bir devlette durum Sokrat'ın zamanından da daha kötüdür. Totaliler bir devlette düşünceleri hükümetçe beğenilmeyen bir yenilikçi yalnızca ölüm cezasına çarptırılmaz (yürekli bir kişinin kayıtsız kalacağı bir durumdur bu) öğretisinin bilinmesi de tümüyle önlenir. Böyle bir toplumda yenilikler salt hükümetten gelebilir; geçmişteki gibi, artık hükümetin çıkarına ters düşen hiçbir şey onanmaz. Totaliter bir devlette Budizm'in ya da Hıristiyanlığın yayılması türünde olaylara pek raslanmaz; törel bir reformcu da çok büyük bir yüreklilikle bile bir etkide bulunamaz. İnsanlık tarihine, çağdaş yönetim tekniklerinin olanaklı kıldığı, bireyler üzerine artan denetimin getirdiği bir gerçektir bu; çok da ağır bir gerçektir ve totaliter rejimin her tür törel gelişmeyi nice engellediğinin de belirtisidir.

Günümüzde olağanüstü güçteki bir kişi kendini sanata, dine ya da törel reforma adarsa, uğraşının ya da toplumsal etkisinin eski günlerdeki büyüklüğe ulaşacağı umulamaz. Oysa önünde kendine açık dört uğraş daha vardır: Lenin gibi büyük bir siyasal önder olabilir; Rockefeller gibi yaygın bir sanayi gücünü elde edebilir; atom fizikçileri gibi bilimsel bulgularla dünyaya yeni bir dönüşüm getirebilir; bu uğraşlar için gerekli yeteneği yoksa ya da olanaklardan yoksunsa, boşalım yolu bulamayan enerjisi onu suça yöneltebilir. Yasal anlamda suçlular tarihin akışını pek etkileyemezler, bu nedenle de hırslı bir kimse, önünde açıksa bir başka uğraş seçecektir.

Devlet içinde bilim adamlarının yüksek yerlere ulaşması çağımızın bir olayıdır. Bilim adamları da, tüm öteki yenilikçiler gibi, kendilerini kabul ettirmek için savaşmak zorunda kalmışlardır; kimi sürülmüş,

kimi yakılmış, kimi zindanlara atılmış, kiminin de yalnızca kitapları, yapıtları yakılmıştır. Ancak devletin eline güç verebildikleri yavaş yavaş anlaşılmaya başlanmıştır. Fransız devrimcileri, Lavoisier'yi yanlışlıkla giyotin altına soktuktan sonra, yaşayan meslektaşlarını patlayıcı madde yapımında çalıştırmışlardır. Çağdaş savaşlarda bilim adamlarını tüm uygar yönetimler en yararlı vatandaşlar diye tanırlar; ancak hizmetlerini tüm insanlığa değil de tek bir yönetime adamak üzere boyun eğmeleri de aranan ilk koşuldur.

İyi ya da kötü, çağımızı önceki dönemlerden ayıran bilimdir. Elektrik, radyo, sinema günlük yaşantımıza girmiştir. Sanayide bilimin kazandırdığı makineleri ve güçleri kullanıyoruz. İşin artan üretimi nedeniyle enerjimizin çok daha büyük bir oranını savaş ile savaş hazırlıklarına ayırabiliyoruz, gençleri de okulda önceleri olabildiğinden çok daha uzun süre tutabiliyoruz. Bilimin yardımıyla basın ile radyonun aracılığında hemen herkese bilgi ya da yanlış bilgi iletebiliyoruz. Bilimin yardımıyla yönetimin hoşlanmadığı kişilerin kaçmasını eskisine oranla büyük ölçüde engelleyebiliriz. Günlük yaşantımızı, toplumsal örgütlenmemizi tümüyle bilim biçimlendiriyor. Tüm bu gelişmeleri bugün artık devlet desteklemektedir; oysa özgünlükle devlete karşı ortaya çıkmıştır. Devletin, Rusya'da olduğu gibi, eski durumuna döndüğü yerlerde, devlet eski baskıcı hükümdarların düşleyemediği ölçüde yetki kazanamazsa, eski durum yeniden ortaya çıkar.

Geçmişte bilime karşı çıkış hiç de şaşırtıcı değildir. Bilim adamları herkesin inancına ters düşen şeyleri doğrulayıp; önyargıları altüst ettiklerinden saygıdan yoksun tutulmuşlardır. Anaxagoras, güneşin

sıcak kırmızı bir taş, ayın da topraktan yapıldığını düşünmüştü. Dine karşı bu saygısızlığından ötürü Atina'dan sürgün edilmişti; güneşin bir tanrı, ayın da bir tanrıça olduğu çok iyi bilinen bir gerçek değil miydi? Bilim adamlarına azar azar hoşgörü kazandıran yalnızca bilimin doğal güçleri etkileyişidir; denetleme güçleri büyüye yorumlandığından bu bile çok yavaş bir süreçtir.

Kişi yaşantılarına, atom bombalarının getirdiği, bakteriyolojik savaşmanın getirebileceği sakıncalar nedeniyle bugün bilime karşı güçlü bir eylem ortaya konulursa hiç de şaşırtıcı gelmez. Oysa, bu korkunç sonuçlara ilişkin duyguları ne olursa olsun, savaş varoldukça kişiler bilim adamlarını karşılarına alamazlar; çünkü bir yanda bilim adamları bulunur da öteki yanda bulunmazsa, bilimsel yanın kazanacağı kesindir.

Bilim bilgi içerdiği süre değerli sayılabilir; teknik içerdiğinde ise övülüp suçlanması bu tekniğin kullanılışına bağlıdır. Bilim kendi içinde yansızdır, ne iyidir ne de kötü; şuna ya da buna değer ölçüsü tanıyabilecek en son görüşlerimiz bilimden başka bir kaynaktan gelmelidir.

Çağdaş yaşantı üzerindeki derin etkilerine karşın bilim adamları kimi yönlerden siyaset adamlarından daha az güçlü durumdadırlar. Siyasetle uğraşan kişiler ise bugün insanlık tarihinin eski dönemlerinde olduklarından çok daha etkili durumdadırlar. Bilim adamlarıyla ilişkileri de Binbir Gece Masallarındaki büyücünün buyruklarını yerine getiren cinle ilişkisine benzer. Büyücünün tek başına yapamayacağı şaşırtıcı şeyleri yapar cin, ancak bunları yalnızca kendisinden yapılması istendiği için yapar, kendisinden gelen bir içtepi sonucu değil. Günümüzdeki

atom bilginlerinin durumu da böyledir işte; kimi yönetimler onları yurtlarında ya da denizler ötesinde yakalarlar ve çalıştırırlar; böylece tutsak bilginler şu ya da bu yan için çalışıp didinirler. Zamanımızdaki en ilginç uğraş Lenin'inkidir. Erkek kardeşini Çar yönetimi öldürdükten sonra, yoksul ve sürgünde geçmiştir yılları, sonra da birkaç ay içinde en büyük devletlerden birinin kumandasını eline almıştır. Bu kumanda Sezar'ın ya da Kserkses'inkine benzemiyordu, salt lüks ile kötü işlere dalma gücü değildi onunkisi. Büyük bir ülkeyi aklında biçimlendirdiği bir örneğe uydurma, işçilerin, köylülerin, orta sınıf halkın yaşantısını tümüyle değiştirme, yepyeni türde bir örgütlenme getirme, dünyada kiminin beğendiği, çoğunluğun nefret ettiği ancak kimsenin yabana atamayacağı yeni bir düzenin simgesi olma gücüydü onun gücü. Napolyon, üstlerine oturmak dışında süngülerle her şey yapılır kanısında idi; Lenin ise bu kural dışının tersini kanıtlamıştır.

Tarihte göze çarpan büyük adamlar insanlığa bir yerde iyilik yaparken bir yerde de tersini yapmışlardır. Kimi, dinsel ve törel yenilikçiler gibi, kişilerin birbirine gaddarlığını azaltmak, duygudaşlık sınırlarını genişletmek için ellerinden geleni yapmış; kimi, bilim adamları gibi, kötü de kullanılsa görkemli sayılabilecek doğal süreçler üzerinde bize bilgi vermiş, anlamamızı sağlamıştır. Kimi, büyük ozanlar, besteciler, ressamlar gibi, umutsuz anlarda insanlık yazgısının görünümünü dayanılır yapan güzelliklerle görkemleri yaratmış, ortaya koymuşlardır. Öte yandan, eşit ölçüde yetenekli, kendi yönlerinden eşit ölçüde etkili başkaları ise tam tersini yapmışlardır. Cengiz Han'ın varlığının insanlığa ne kazandırdığını düşünemiyorum. Robespierre'den ne iyilik geldiğini

bilemiyorum; kendi açımdan Lenin'e de borçlu bulunmak için bir neden göremiyorum ben. Ancak, iyi kötü, bu kişilerin tümünde de dünyadan yokolmasını istemediğim bir nitelik vardır; enerji ve kişisel girişim, düşünce bağımsızlığı, imgesel görüş niteliğidir bu. Böylesine nitelikli bir kişi çok büyük iyilik ya da çok büyük kötülük yapma yeteneğindedir; insanlığın karanlıklar içine dalması istenmiyorsa, bu tür kişilerin çalışma alanı bulması gereklidir, dileğimiz buldukları çalışma alanlarının insanlık yararına olmasıdır. Öldürmekten suçlu bir kişi ile büyük bir devlet adamının davranışları arasında sanıldığından da az bir ayrım bulunabilir. Kaptan Kidd ile Büyük İskender'i doğumlarında bir sihirbaz değiştirseydi, ikisi de birbirinin görevini yerine getirebilirdi. Kimi sanatçılar için de aynı şeyi söyleyebiliriz; Benvenuto Cellini'nin anıları yasalara dürüst bir yurttaşın gösterdiği saygıyı gösteren bir kişinin görüntüsünü vermiyor. Çağdaş dünyada ve düşleyebildiğimiz yakın geleceğin dünyasında, çok büyük bir örgütü egemenliği altına alamayan bir kimse, önemli bir başarıya ulaşamaz. Lenin gibi, bir devletin başına gelebilirse, Rockefeller gibi büyük bir sanayinin tekelcisi ya da Pierpont Morgan gibi kredi denetimcisi olabilirse, dünyayı çok büyük ölçüde etkileyebilir kişi. Bir bilim adamı da çalışmasının savaşta yararlılığı üzerinde bir yönetimi kandırabilir. Bir örgütün yardımından yoksun çalışan bir kimse ise, İbrani peygamberi, ozan ya da yalnız filozof Spinoza gibi, artık eski zamanlardaki türde önem kazanmayı bekleyemez. Değişim, öteki kişiler yanında bilim adamları için de geçerlidir. Geçmişteki bilim adamları çalışmalarını tek başlarına sürdürmüşlerdir, günümüzün bilim adamı ise çok pahalı gereçleri, yardımcılarla birlikte bir labo-

ratuvarı gereksir. Bunu da bir devletin ya da Amerika'da olduğunca çok varlıklı kişilerin korumasıyla gerçekleştirebilir. Bu nedenle de bilim adamları bağımsız değil, büyük bir örgütün bir parçası, bir takımıdırlar. Üzücü, ters bir değişimdir bu; çünkü büyük bir kimsenin tek başına yapabilecekleri yalnızca yardımla yapabileceklerinden daha yararlıdır. Kişilerin yaşantılarını etkilemek isteyen bir kimse, köle ya da kıyıcı bir yönetici olmadıkça, başarıya ulaşmakta güçlük çeker: Siyaset adamı olarak bir devletin başına gelebilir ya da bilim adamı olarak emeğini bir yönetime satabilir, ancak o zaman da kendi amacına değil başkalarının amacına çalışması gerekir.

Bu durum yalnızca az bulunur olağanüstü kişiler için değil, yetenekli pek çok kimse için doğrudur. Büyük ozanların yaşadığı çağlarda küçük ozanlar da vardı; büyük ressamlar varken pek çok sayıda küçük ressamlar da vardı. Büyük Alman bestecileri müziğin değerlendirildiği, daha az yetenekli kişilerin olanaklar bulduğu bir ortamda yükselmişlerdir. O dönemlerde şiir, resim, müzik bugünkü spor gibi sıradan kişilerin günlük yaşantılarının önemli bir bölümünü kapsamaktaydı. Büyük peygamberler küçük peygamberlerin bulunduğu ortamda ortaya çıkmışlardır. Bu yönlerden çağımızın geri kalışı toplumun bireysel girişimleri en aza indirecek ölçüde örgütlenişi ve merkezileşmesi sonucudur. Geçmişte sanat, kural olarak, çevrelerinde yarıştıkları komşuları bulunan küçük topluluklarda gelişmiştir; Yunan kent devletleri, İtalyan Rönesansının küçük prenslikleri, Onsekizinci yüzyıl Alman yöneticilerinin küçük sarayları bu topluluklara en güzel örneklerdir. Bu yöneticilerin her birinin bir müzikçisi bulunması zo-

runlu idi; kimi kez Johann Sebastian Bach olurdu bu müzikçi, değilse de elinden geleni yapmakta yine özgürdü. Bu konularda yörel yarışmanın payı büyüktü. Katedrallerin yapımında bile yarışma görülürdü; çünkü piskoposların her biri kendi katedrallerinin, komşu piskoposlarınkinden daha güzel olmasını isterlerdi. Kentler de sanatsal yönden böylesine bir övünme yarışma girseler, herbirinin kendi müzik ile resim okulu bulunsa çok iyi olurdu. Oysa, özgürce dolaşılan, imparatorluklar dünyasında böyle yörel yurtseverlik birdenbire gelişmez. Manchesterli bir kimse Sheffield'den bir kimseye, bir Atinalının bir Korentliye ya da bir Floransalının bir Venedikliye karşı duygularını birden besleyemez. Bense, güçlüklere karşın, yöreselliğe önem verme sorununun, kişi yaşantısının giderek daha renksiz, daha tekdüze olması istenmiyorsa, ele alınması, çözülmesi gerekliliğine inanıyorum.

Yabanıl bir kişi, küçük bir topluluğun üyesi iken, kişisel girişimleri toplumca pek engellenmeyen bir yaşantı sürdürmüştür. Yapmak istedikleri (genellikle, avlanma ile savaş) komşularının da yapmak istedikleri şeylerdi; tıp kişisi olma eğilimini duyduğunda da, bu uğraşta ün yapmış bir kimseyle kendini bütünlemesi yeterliydi, böylece onun büyü gücünün kalıtçısı olurdu. Olağanüstü yetenekli bir kişi ise, savaş araçlarında bir yenilik saptayabilir ya da avlanmada yeni bir ustalık bulabilirdi. Bunlar kendisini toplumla çatışır duruma getirmez, tam tersi hoş karşılanırdı. Çağcıl bir kişi çok değişik bir yaşantı sürer. Sokakta şarkı söylese sarhoş sanılır; dans etse trafiği aksatıyor diye polisten azar işitir. Çalışma günü, olağandışı bir şansı olmadıkça, tümüyle tekdüze işlerle doludur; ürettikleri de Achilles'in kılıcı türünde

değerli yaptılar değil, yararları için üretilenlerdir. İşi bittikten sonra Milton'un Çobanı gibi «vadide akdikenler altında öyküsünü» anlatamaz; çünkü yaşadığı çevrede vadi bulunmaz çoğunluk; bulunsa da tenekelerle doludur. Düzenli yaşantımızda yarına ilişkin düşüncelerden kendini kurtaramaz kişi. İncil'deki kuralların içinde Hıristiyanların en savsakladıkları, yarını düşünmeme buyruğudur. Ölçülü bir kişiyse, yarın düşüncesi onu para biriktirmeye zorlayacak, ölçüsüz bir kişivse ödeyemediği borçları yüzünden kayguya düşecektir. İki durumda da an'ın tadı kalmaz. Herşey örgütlenmiştir, kendiliğinden birşey olmaz. Naziler «Neşeden Güc»ü örgütlemişlerdir; ancak yönetimin belirlediği neşenin neşesi kalmaz. Hırsları değerli olabilecek kişiler merkezîleşme etkisiyle çok sayıdaki rakiplerle yarışmaya, gereksiz bir tek tür beğeni ölçütüne girebilir. Ressam olmak isterseniz, kentinizde benzer istekleri taşıyan kişilerle boy ölçüşmek hoşunuza gitmez, büyük kentlerden birindeki bir resim okuluna kalkıp giderseniz, orada da pek parlak olmadığınız sonuncuna vararak, umutsuzluğa düşüp boyalarınızı fırçalarınızı fırlatıp atabilir, sonra da para yapmaya ya da içkiye yönelebilirsiniz; çünkü başarı için belirli ölçüde kendine güven gereklidir. Rönesans İtalyasında Siena'nın en iyi ressamı olmayı umabilirsiniz, bu durum da size yeterli gelebilir. Bugün ise tüm eğitiminizi küçücük bir kentte bitirip, komşularınızla boy ölçüşmekle yetinmezsiniz. Bilgimiz gereğinden çok, duygularımızsa gereğinden az. Hiç değilse iyi bir yaşantının kaynağı olan yaratıcı duygulardan yoksun kalıyoruz. Önemli konularda eylemsiz kalıyor, önemsiz olaylarda ise eyleme geçiyoruz. Eğer yaşam yalnızca yıkımın rahatlattığı sıkıntıdan kurtarılacaksa, önemsiz konularda değil gerçekten önem-

li konularda kişisel girişimi yeniden sağlama yolları bulunmalıdır. Burada çağcıl örgütlerin büyük halk kitlelerinin varlıklarını etkileyen bölümlerinin yokedilmesini söylemek istemiyorum; örgütlerin daha çok esnekleşmesi, yörel özelliklerle daha çok özgürleşmesi, kişiyi dışarda bırakan büyüklükleriyle kişinin ruhunu, duygu ve düşüncelerimizin ayak uyduramadığı dayanılmaz hızdaki büyüyüş ve merkezileşmelerinin yaptığından, daha az ezmesidir anlatmak istediğim.

IV

TEKNİK İLE KİŞİ YARADILIŞININ ÇATIŞMASI

İnsanoğlu öteki hayvanlardan birçok yönlerde ayrılır. Bunlardan birisi, istediği sonuca gittiklerinden, hiç de hoş olmayan eylemlere girişme isteğidir. Hayvanlar, biyologların görüşüne göre, belirli bir amaca hizmet eden şeyler yaparlar; kuşlar yuva yaparlar, kunduzlar set. Ancak hayvanlar bunları içgüdüyle, yararlarını anladıklarından değil, yapmak için içtepileri bulunduğundan yaparlar. Öz - denetimini, sakınganlığı, ileri görüşü, içtepilerin engellenmesini hayvanlar istemle uygulamazlar. İnsanlarsa bunların tümünü yaparlar; yaradılışlarının dayanamayacağı ölçüde yaptıklarında da ruhsal cezasını çekerler. Cezanın bir bölümü uygar yaşantı için zorunludur, çoğu ise gereksizdir ve değişik tür bir toplumsal ör-

gütle de ortadan kaldırılabilir.

İlk insanoğlunda amaca giden araç ile içtepiler arasındaki bu çatışma pek yoktu. Avlanma, kavga etme ve çoğalma, varolma ve evrimsel ilerleme için gerekliydiler; ancak ilk insanoğlunun bu eylemlere girişme nedeni değildiler, ilk insanoğlu hoşuna gittiği için girişiyordu bu eylemlere. Avlanma zamanla işsiz varlıklı kişilerin eğlencesi durumuna girmiş, biyolojik yararlılığını yitirmiştir. En yalın anlamıyla içtepiyle esinlenen kavga etme bugün yalnızca okul çocuklarına özgüdür, kavgacılık ise yine vardır, daha iyi bir boşalım yolu bulunmazsa da savaşta en önemli biçimde kendini ortaya koyar.

Ancak ilk insanoğlu, çekiciliğinden çok yararlılığını duyduğu eylemlerden de tümüyle yoksun değildi. Evriminin ilk aşamalarında insanoğlu taştan araçlar yapmaya başlamış, böylece bugünkü ayrıntılı ekonomik düzenimize ulaşan uzun gelişmeyi başlatmıştır. Taş Devrinin başlarında sanatsal yaratı ile gelecekte artacak güçten hoşnutluğun emek verilen iş aşamalarıyla kaynaşması olanak içindedir. Araçtan amaca yolculuk gereğinden çok uzun sürmediğinde, amaç şiddetle isteniyorsa araç hoşa gidebilir. Bir erkek çocuk inerkenki birkaç kısa anlık mutluluk uğruna kızağıyla birlikte büyük bir emek vererek tepeye tırmanır; kimsenin onu çalışkan olmaya zorlaması gerekmez; uflayıp puflasa bile mutludur yine de. Oysa, hemen alacağı ödül yerine ona yetmiş yaşında emekli aylığı söz verilirse, enerjisi hemen erir gider.

Kızaklı çocuğun çabasının daha uzunu yaratıcı bir içtepiyle esinlenip, sonra kendiliğinden süregidebilir. Bir kimse Everest'e tırmanmak, Güney Kutbuna ulaşmak ya da bilimsel bir bulgu yaratabilmek için

güçlük, sakınca ve yoksullukla dolu yıllar geçirebilir, bu süre içinde de içtepileriyle çocuğun kızağıyla uyumu türünde bir uyumla yaşayabilir, ancak amacını, şiddetle istemesi, övüncünü engelleri aşmaya adaması gerekir. Kızılderilinin söylediğince, «bunda görkem vardır.»

Köleliğin ortaya çıkışıyla işin amacı ile işçinin amaçları arasında ayrım başlamıştır. Piramidler Pharaoh'ların görkemi için yapılmıştır; işi yapan kölelerin görkemde payları yoktur ve yalnızca bakıcının kırbacından korktuklarından çalışmışlardır. Tarım da, kölelerle serflerce yapıldığında, çalışanlara doğrudan bir doyum getirmemiş; çalışanlar yalnızca yaşantılarını sürdürebilmekle, şanslarının izin verdiği süre fiziksel acılardan özgür kalabilmekle yetinmişlerdir.

Sanayi devriminden önceki çağcıl dönemlerde toprağa bağlı köleliğin kalkışı, el sanatlarının gelişmesiyle kendi başlarına çalışan, bu nedenle de ürettiklerinin övüncünü sürdüren işçiler artmıştır. İşte olayların bu durumu Jefferson'un savunduğu demokrasi türünü, Fransız Devrimini ortaya çıkarmıştır; böylece çağcıl tekniğin yarattığı kocaman ekonomik örgütlerin karşısına az çok bağımsız üreticiler çıkacaktı.

Büyük bir fabrikayı, sözgelimi otomobil yapan bir fabrikayı, düşünün. Örgütün amacı otomobil yapmak, işçilerin amacı ise ücretlerini almaktır. Öznel yönden ortak bir amaç yoktur. Birleştirici amaç yalnızca fabrika sahipleri ile yöneticilerde bulunur; işi yapanların çoğu ise tümüyle bu amaçtan yoksundur. Kimi üretilen arabaların yetkinliğiyle övünç duyabilir, ancak çoğu, sendikaları aracılığında, ücretleriyle, çalışma saatleriyle ilgilidirler.

Belirli bir ölçüde bu kötülük büyüklükle birleşmiş bir mekanikleşmeden ayrılamaz. Mekanikleşme nedeniyle kimse arabanın büyük bir parçasını yapmaz, herkes bir parçanın küçük bir bölümünü yapar; işin büyük bir bölümü pek ustalık gerektirmez, tümüyle tekdüzedir. Örgütün büyüklüğü nedeniyle bir arada araba yapan küme birlikten, yönetim işçi dayanışmasından yoksundurlar. Ücret alanlar arasında dayanışma vardır, yöneticiler arasında da dayanışma bulunabilir. Ancak, ücretliler arasındaki dayanışmanın ürünle bir ilintisi yoktur; ücretlerin arttırılması, iş saatlerinin azaltılmasıyla ilgilenir bu dayanışma. Yöneticiler ürünle övünç duyabilirler; ancak, bir sanayi tümüyle ticarete dönüştüğünde, salt kazanç düşünme eğilimi belirir ki bu da geliştirilen işçilikle değil reklâmla daha kolay sağlanabilir.

İşçilikten övünç duygusu iki nedenden kalkmıştır. İlk neden sürümün ortaya çıkarılması, ikinci neden de seri üretimin bulunmasıdır. Sürüm nesnenin parasına göre değerlendirilmesine yol açmıştır: Fiyat da nesneye özgü değildir, öteki nesnelerle paylaşılan bir soyutlamadır. Değiştirilmek üzere yapılan nesneler ne alacaklarına göre değil, olduklarınca değerlendirilirler. Köylerdeki kulübelerin bahçeleri genellikle çok şirindir; çok fazla emeğe malolmuş olabilirler, ancak para yönünden bir ödül getirmeleri amaçlanmamıştır. Bugün turistleri eğlendirme dışında pek görülmeyen köylü giysileri giyenlerin ailelerince yapılırlardı, para ödenmezdi. Akropol tapınakları ile ortaçağ katedralleri paraya ilişkin güdülerle yapılmamışlardı, değiştirilmeleri de olanak dışındaydı. Giderek, nesnelerin üreticinin kullanması için üretildiği ekonominin yerini para ekonomisi almış, bu değişiklik de nesnelere hoşa gidişten çok yararlılık ni-

teliğiyle bakılmasını sağlamıştır.

Seri üretim bu sürece yeni boyutlar getirmiştir. Düğme yapımcısı olduğunuzu varsayın; düğmeleriniz nice yetkin olursa olsun, kendiniz yalnızca birkaçını kullanırsınız. Geri kalan tümünü besin ile barınak, otomobil ile çocuklarınızın eğitimi ve benzerleri için değiştirmek istersiniz. Değiştirmek istediğiniz tüm bu gereksinmeler de paranın değeri dışında düğme ile ortak bir yan paylaşmazlar. Sizce önemli yalnızca düğmelerin para değeri bile değildir artık: Kazanç önemlidir, üretim maliyetinin üzerindeki satış değerlerinin çokluğudur kazanç, bu da kendilerine özgü yetkinlikleri azaltılarak arttırılabilir. Gerçekte, ilkel yöntemler yerine seri üretim getirilince, yetkinlikte yitim genellikle kendiliğinden ortaya çıkar.

Çağcıl örgütler, üreticinin ürüne ilgisini azaltan, yukarda belirtilenin yanı sıra, iki sonuç daha getirirler. Birisi, işden beklenen kazançtan uzaklıktır; öteki, işçi ile yöneticiler arasındaki ayrımdır.

Kazançtan uzaklığa gelince; bir dışsatım nesnesi, otomobil diyelim sözgelimi, yapımında bugün alt kesimde bir bölümde çalıştığınızı varsayın. Besin satın alabilmemiz için dışsatımda sürümün gerekliliği size sürekli söyleniyor. Emeğinizin karşılığı fazladan alınan besin birey olarak size gelmeyip, Britanya'da yaşayan kırk milyon arasında paylaşılır. İşe bir gün gitmezseniz, ulusal ekonomiye görülebilir bir zarar gelmez. Çalışmayarak getirdiğiniz zararın bilincine ancak ussal bir çabayla varabilirsiniz, görevinizi sürdürmeniz için gerekli çalışmayı da kendinize ancak törel bir çabaya yaptırabilirsiniz. Gereksinme açık ve ivedi olduğunda, sözgelimi bir gemi kazasında, durum tümüyle değişiktir. Gemide çalışanlar kaza anında buyrukları, kendi kendilerine yargılamaksızın,

yerine getirirler, uzak düşmeyen ortak bir amaçları vardır, gerçekleştirme yolarını anlamakta da güçlük çekmezler. Oysa, yönetim gibi kaptan da buyruklarının haklılığını tanıtlamak için ilkeleri açıklamaya kalkışsa, konuşması bitmeden gemi batar.

Yöneticiler ile işçiler arasındaki ayrımın iki yönü vardır: Birisi kapital ile emek çatışmasıdır; öteki ise tüm büyük örgütleri etkileyen daha genel bir bozukluktur. Emek ile kapital arasındaki çatışma üzerinde söyleyecek sözüm yok şimdilik; ancak, siyasal ya da ekonomik olsun, kapitalizm ya da sosyalizm yönetiminde olsun, yönetimin uzaklığı az konu edinilmiştir, üzerinde durmaya da değer.

Toplum nasıl örgütlenirse örgütlensin, genel çıkar ile şu ya da bu bölümün çıkarları arasında kaçınılmaz çatışmalar görülür. Kömür fiyatlarının yükselmesi kömür sanayiinin işine yarayabilir, ocaklara giren işçilerin ücretlerinin artışlarını kolaylaştırabilir, oysa geri kalan herkesin karşı çıkacağı bir durumdur. Fiyatlarla ücretler yönetimce saptandığında, her karar bir kişinin çıkarına ters düşer. Yönetimin göz önünde tutması gereken görüşler öylesine genel, işçilerin günlük yaşantılarından öylesine açıkça uzaktır ki, onları inandırıcı göstermek çok güçtür. Yoğunlaştırılmış bir üstünlük, dağıtılan karşı durumdan daha çabuk beğenilip, değerlendirilir. Yönetimler de bu tür nedenden ötürü enflasyona direnmekte güçlük çekerler, direndiklerinde ise tutulmazlar. Genel halk çıkarı için içten çalışan bir yönetim, tüm kesimlerce o kesimin çıkarlarını ters bir biçimde bir yana ittiği sanılma sakıncalarıyla karşılaşır. Demokraside devlet denetiminin her artışı ile biraz daha artan bir güçlüktür bu.

Dahası da, demokratik bile olsa yönetimlerin her

zaman kamu çıkarı için en iyiyi yapacağını düşünmek gereğinden çok bir iyimserliktir. Bürokrasiye ilişkin kimi kötülüklerden daha önce söz etmiştim; şimdi memurlarla halk ilişkisini kapsayanları ele almak istiyorum. Örgütlenmiş bir toplumda, bakanlardan yörel dairelerdeki küçük memurlara değin, devlet işlevlerini yerine getirenlerin kendi kişisel çıkarları vardır; bu çıkarlar toplumunkilerle hiçbir zaman uyuşmaz. Güce tutku ile çalışmaktan hoşlanmama başta gelen kişisel çıkarlardır. «Hayır» diyen bir memur hem yetkisini kullanmanın tadını tadar hem de çaba gösterme isteksizliğini doyurur. Böylece de hizmet etmesi gereken kişilerin düşmanı sayılır, bir ölçüde de öyledir.

Bir örnek olarak yiyecek kıtlığıyla uğraşmak için gerekli önleyici yolları ele alalım. Size düşen bir pay varsa, payınızla katarak ürettiğinizi kullanmanıza izin verirlerse, yiyecek bulma güçlüğü sizi daha çok çalışmağa iter. Oysa tarımla uğraşmayan kişilerin tümü de yiyeceklerini satın almak zorundadırlar. «Bırakınız yapsınlar» sloganı altında fiyatlar hızla yükselir ve varlıklı kişiler dışında herkes yeterince beslenemez. Bu gerçeğe karşın pek azımız yiyecek bölümlerinde çalışan bayanlara yeterince gönül borcu duyarız, onların da çoğu yorgunluk ve kaygı yüzünden halka tümüyle iyiliksever bir tavır takınamazlar. Halk için bayanlar, haksız bir biçimde, bilgisiz despotlardır; bayanlar için de halk usandırıcı, titiz, aptal, sürekli şunu bunu yitiren ya da adres değiştiren kişilerdir. Böylesine bir durumda, yönetenlerle yönetilenler arasında gerçek bir uyumun nasıl yaratılabileceğini anlamak hiç de kolay değildir.

Kişisel duygularla kamu çıkarları arasında genelden uzak bir uyumun yaratılmasında bulunan yol-

lar türlü biçimlerde karşı çıkışlara açıktır.

En kolay ve en belirgin uyum kurucu, savaştır. Güç bir savaşta ulusun kendini koruması tehlikeye girdiğinde, herkesi istekle çalıştırmak kolaydır; yönetimin yeteneklerine inanılırsa, buyrukları hemen yerine getirilir. Bir gemi kazasında durum böyledir. Ancak gemilerdeki disiplini düzeltmek için kimse gemi kazalarını savunamaz, biz de ulusal birliği kuruyor diye savaşdan yana olamayız. Kuşkusuz savaş korkusuyla da benzer etki yaratılabilir; ancak savaş korkusu uzun bir süre sürdürülürse, gerçek bir savaşla sonuçlanır mutlak, ulusal birliği sağlamaya çalışırken de, yorgunluk ile sinir bozukluğu gelir.

Yarışma (rekabet) varolduğu yerde, çok güçlü bir itkidir. Sosyalistlerce genellikle kapitalist bir toplumdaki kötülüklerden biri sayılır yarışma, oysa Sovyet yönetimi, sanayi örgütlerinde buna büyük yer vermiştir yeniden. Ötekiler eksiklikleri için cezalandırılırken belirli işçilerin olağanüstü üretkenlikleri nedeniyle ödüllendirilmelerini öneren Stakhanovite yöntemleri sendikaların şiddetle ve başarıyla karşı çıktıkları parça başına ücret (işe göre ücret) sisteminin yeniden canlanışıdır. Bu sistemlerin Rusya'da, kapitalistlerin bir zamanlar savundukları yararları ile sendikaların belirttiği zararları görülmüştür kanımca. Psikolojik bir sorunun çözümü olarak bu sistemler kuşkusuz yetersizdirler.

Türlü biçimlerdeki yarışmalara önemle karşı çıkılması gerekse de, sanırım, yarışmanın belirli bir çabanın artmasındaki payı büyüktür; kimi yörelerde de yarışma savaşa yönelebilecek türdeki içtepiler için bir ölçüde zararsız boşalım yolu sağlayabilir. Kimse yarışmaların oyunlardan kaldırılmasından yana olamaz. Şimdiye dek birbiriyle yarışmış iki karşı

futbol takımı, kardeşçe sevgi etkisiyle, futbol topunu önce bir kaleye sonra da öteki kaleye sokmak üzere ortak çalışmakta anlaşırsa, kimsenin mutluluğu artmaz. Yarışmadan alınan tadın yalnızca atletlere kısıtlandırılması için bir neden yoktur. Takımlar, yöreler, örgütler arasındaki yarışma yararlı bir itkiye dönüştürülebilir. Ancak, yarışmanın acımasız ve zararlı olması istenmiyorsa, başarısızlığın cezası yıkım getirmemeli (savaş gibi, ya da açlık olmamalı) iyi ayarlanmamış ekonomik yarışmalardaki gibi; yalnızca görkem yitimiyle yetinilmeli. Yenik takımlar ölümle yargılanırsa ya da aç bırakılırsa, futbol çekici bir spor değildir artık.

Britanya'da son yıllarda görev duygusuna başvuran yiğitce çir girişim görülmüştür. Bugün için azla yetinmek zorunludur, üretimin artması da tek çıkış yoludur. Bu bir gerçektir, bu tür bir başvuruş da kuşkusuz sıkıntılı bir dönemde gereklidir. Oysa görev duygusu, kimi kez değerli ve kaçınılmaz da olsa, sürekli bir çözüm değildir, uzun bir dönemde de başarılı süregidemez. Gerilim duygusunu, doğal içtepilere sürekli karşı çıkışı kapsadığından, görev duygusu, sürdürüldüğünde tükenir, doğal enerjiyi de azaltır. Onu Emir türünde yalın bir geleneksel töreye dayanmayıp karmaşık ekonomik ve politik temellere dayanarak duygunun sürdürülmesinde direnilirse, bıkkınlık söz konusu konulara kuşkuyu getirir, böylece de çoğu kimse ya yalnızca ilgisiz kalır ya da bolluğa daha kısa bir yolu öneren gerçek dışı bir kuramı benimser. Kişiler umutla canlandırılabilir, korkuyla devingenleştirilebilirler; ancak bıkkınlık vermeden etkilenebilmeleri için umudun da korkunun da canlı ve dolaysız olması gereklr.

Çoğunluk bu nedenden ötürü de isterik propa-

gandanın ya da isteri yaratmayı amaçlayan propagandanın çağcıl dünyadaki etkisi böylesine yaygındır. Kişiler, dünyanın uzak yörelerindeki olayların günlük yaşantılarını etkilediğinin bilincine, genel anlamda, varmışlardır; bunun nasıl olduğunu anlamak için ise, birkaç uzmanın dışında, kimsenin bilgisi yoktur. Pirinç neden yok? Muz neden çok az? Öküzlerin kuyrukları neden artık yok? Suçu Hindistan'a, kırtasiyeciliğe, kapitalist düzene ya da sosyalist devlete yüklerseniz, kişilerin uslarında kişileştirilmiş mitolojik bir dev canlandırırsınız. Her mutsuz olayda suçu yükleyecek bir düşman aramak doğal bir içtepidir, yabanıl kişiler hastalıkları düşmanlıkla yapılmış büyüye yorumlarlar. Sıkıntılarımızın nedenlerini anlamakta güçlük çektiğimizde hep bu tür ilkel bir açıklamaya başvururuz. Bize nefret etmek için kötü bir kişi sunan bir gazete, dolar kıtlığının karmaşıklığını anlatmaya çalışan bir gazeteden daha çekicidir. Almanlar Birinci Dünya Savaşından sonra sıkıntıya düştüklerinde, Yahudilerin suçlanması gerektiğinde çoğunlukla kolayca inandırıldılar.

Varsayılan bir düşmandan, yaşantılarımızdaki acıların nedeni diye, nefret etmenin çekiciliği genellikle yıkıcı ve olumsuz sonuçlar getirir; ilkel içgüdüsel enerjiyi canlandırır, bunun türlü yönlerden etkileri ise korkunçtur. Nefretin çekicilik gücünü yok etmenin türlü yolları vardır. En iyi yol, kuşkusuz, yapılabildiğinde, bize düşman aratan kötülükleri iyileştirmektir. Bunda başarıya ulaşılamadığında, mutsuzluğumuzu yaratan nedenlerin gerçekten anlaşılması yaygınlaştırılabilir kimi kez. Ancak bu, politikada ve basında isterinin desteğiyle gelişen güçler bulunduğu süre olanaksızdır.

Ben mutsuzluğun tek başına, sözgelimi Nazileri

ortaya çıkaran, isterik nefret türünü yarattığına inanıyorum. Mutsuzluğun yanında engellenme duygusunun kırıklığı da bulunmalıdır. Bir İsviçreli Robenson ailesi adalarında nefretle boşuna zaman harcamaz. Oysa daha karmaşık bir durumda gerçekten gerekli eylemler bireyleri doğrudan çekemez. İngiliz ulusal ekonomisinin bugünkü güç durumunda hepimiz gerekeni biliyoruz: Üretimin artması, tüketimin azalması, dışsatımın canlandırılması. Ancak bunlar büyük genel konulardır, belirli kişilerin gönenciyle görülebilen bir ilintisi yoktur. Böylesine açıkça uzak temellerde gerekli eylemler canla başla, isteyerek yapılmalıdır; ulusal ekonomiye gerekenin yapılması için daha dolaysız nedenlerin yaratılma yolları bulunmalıdır. Bu da, kanımca, denetim altında görev devri ile bireylerin ya da büyük olmayan kümelerin istenen ölçüde az çok bağımsız eylem olanaklarını gerektirir.

Büyük çağdaş devletlerde görülen demokrasi küçük bir azınlık dışında politik girişim için yeterli bir çalışma alanı vermez. Yunanlıların «demokrasi» dediklerinin kadınlarla köleleri dışarda bıraktığı için eksikliğini belirtmeye alışkınız, oysa kimi önemli yönlerden yönetim alanı genişliği içinde olabileceğinden daha demokratik olduğunu anlayamayız. Yurttaşlar her konuda oy kullanabilirlerdi; generaller de dahil olmak üzere tüm yönetim görevlilerini seçebilirler, çoğunluğu hoşnut etmediklerinde de onları cezalandırtabilirlerdi. Yurttaş sayısı her birinin kendi önemine, dostlarıyla yaptığı tartışmalarının etkisine inanabileceği ölçüde azdı. Bu düzenin tümüyle iyiliğini savunmuyorum; gerçekten çok önemli tutarsızlıkları vardı. Yalnızca kişisel girişime hak tanıma açısından çağdaş dünyadakilerden çok daha üstündü.

Sözgelimi, örnek diye sıradan bir vergi ödeyicisi ile bir amiralin ilişkisini ele alalım. Vergi ödeyenler, toptan amiralin işverenidirler. Parlamentodaki aracıları ücretini onar, amirali atayan yetkiyi yürütecek yönetimi seçerler. Ancak, vergi ödeyen bir birey işverenle işçi arasındaki alışılagelen yetke tavrını amirale karşı takınacak olsa, hemen yerine oturtulur, susturulur. Amiral büyük bir adamdır, yetkesini sürdürmeye alışmıştır; sıradan bir vergi ödeyecisi ise yetke göstermeye alışkın değildir. Benzer durum daha az bir ölçüde tüm kamu görevlerinde görülebilir. Postahaneden bir mektup atmak istediğinizde bile, oradaki memur sizden güçlüdür; en azından istediğiniz ilgiyi anlama zamanını saptayabilir. Daha karmaşık bir isteğiniz için, kötü bir anında ise, sizi epeyce üzebilir; sizi bir başkasına gönderebilir, ondan da ilkine dönebilirsiniz; oysa ikisi de kamunun sözde «hizmet görenleridirler». Sıradan bir seçmen, kendisini ordunun, deniz gücünün, polisin, devlet görevlilerinin güç kaynağı olarak görmekten uzak, onların kullarıymış gibi davranır; görevi de, Çinlilerin dediğince, «titreyip, baş eğmektir» sanır. Kamu yönetimi merkezileşmişken, yetke de bir yerden çevreye iletiliyorken, demokratik denetim uzak ve az olduğu süre, güçler karşısında bireyin güçsüzlük duygusundan kaçınılamaz. Oysa, demokrasinin salt yönetsel araç olarak kalması istenmiyor, duyguda gerçekleşmesi bekleniyorsa, bu güçsüzlük duygusunun ortadan kaldırılması gerekir.

Bu bölümde sözünü ettiğimiz kötülüklerin çoğu yeni değildirler. Uygarlığın başlangıcından beri uygar topluluklardaki çoğu kişi yoksullukla dolu bir yaşantı sürmüşlerdir; görkem, serüven, girişim ayrıcalıklı azınlık içinken, çoğunluk için acı gaddarlık-

larla sert bir çalışma yaşantısı tanınmıştır. Ancak önce Batı dünyası, giderek de tüm dünya yeni bir ülküye uyanmıştır. Artık çoğunluk düşkün yaşarken azınlığın tüm iyi şeylere kavuşması bizi hoşnut etmiyor. İlk sanayileşmenin sakıncaları Romalılar döneminde yaratmayacakları ölçüde korku uyandırmıştır. Kölelik kaldırılmıştır çünkü, kimsenin bir başkasının gönenci için araç olarak kullanılamayacağı anlaşılmıştır. Kimse salt bir araç sayılamaz. Artık, hiç değilse kuramda, renkli ırkların beyazlarca sömürülmesini savunmaya çalışmıyoruz. Yoksulla zengin arasındaki uçurumu kaldırmak isteği, sosyalizmi esinlemiştir. Her yönden haksızlıkla eşitsizliğe karşı başkaldırma ve acı çekişle aşağılama temeli üzerine parlak bir üstyapı kurmaya isteksizlik görülmüştür.

Bu yeni yaygın inancın nice devrimci bir tutum olduğu uzun insanlık tarihinde yeterince anlaşılamamıştır. Son yüz altmış yıl ise bu düşüncenin esinlediği sürekli bir devrin sürecine benzer. Etkili tüm yeni inançlar gibi bu da rahatsız edicidir ve güç uyarlamaları gerektirir. Araçların sonuçlarla karıştırılması, sonuçların unutulması sakıncası vardır. Eşitliği ararken, eşit dağıtımlarında güçlük çekilen iyi şeylerin iyi sayılmamaları riskiyle de karşılaşılır. Geçmişin kimi adaletsiz toplumları, azınlığa - özenli davranmazsak, - kurmak istediğimiz yeni toplumun kimseye vermeyeceği türde olanaklar tanımıştır. Günümüzün kötülüklerinden söz ettiğimde, bunların geçmiştekilerden daha büyük olduğunu önermiyorum; yalnızca geçmişin iyisini, geleceğe geçişte, olabildiğince zarar görmeksizin, götürülmesini istiyorum. Bunun başarılması için de Utopya'nın uygulamada unutulan kimi yönlerinin anımsanması gereklidir.

Demokratik eşitliğe gereksiz yere kurban edilme

tehlikesinde bulunanlar arasında belki de en önemlisi kendine saygıdır. Kendine saygı ile ben, övüncün iyi yanını söylemek istiyorum: «Yaraşan övüncü». Kötü yanı üstünlük duygusudur. Kendine saygı kişiyi düşmanların gücü altındayken düşmekten koruyacak, dünya karşısında iken bile kişiye doğruluğunu duyurabilecektir. Bu duygudan yoksun bir kişi çoğunluğun düşüncesini ya da yöneticilerin düşüncesini yanılmaz sayma duygusuna kapılacaktır, bu tür bir duygu da genelleştiğinde hem törel hem de ussal ilerlemeyi engeller.

Kendine saygı şimdiye dek bir zorunluluk, azınlığın bir erdemi olmuştur. Güç eşitsizliğinin bulunduğu yerde, başkalarının yönetimi altında bulunan kişilerde bulunamaz bu duygu kuşkusuz. Zorba yöneticilerin en iğrenç özelliklerinden birisi haksızlığa uğrayan kişileri kendilerine kötü davrananlara dalkavukluk yapmaya yöneltişidir. Romalı gladyatörler eğlenmek için hemen öldürtmeye hazır imparatorları selâmlamışlardır. Dostoyevski ile Bakunin tutukevinde Çar Nikolas için iyi şeyler düşünüyormuş gibi görünmüşlerdir. Sovyet yönetimince arıtılanlar çoğunluk suçları üzerinde alçaltıcı açıklamalar yapmışlar, bundan kurtulanlar ise bıktırıcı övgülere girişip, meslekdaşlarını suçlu bile saydırmışlardır. Demokratik bir düzen kendini alçaltıcı durumlar yaratmayıp, kendine saygıyı sürdürmek için tam bir olanak sağlayabilir. Ancak, bunun tersi durum da ortaya çıkabilir.

Kendine saygı geçmişte, temelde ayrıcalıklı azınlığa sınırlandırıldığından, kurulu bir oligarşinin karşısındakilerce kolayca küçümsenebilir. Kişilerin sesinin Tanrı'nın sesi olduğuna inananlar, alışılagelmemiş bir düşünce ya da tuhaf bir beğeninin bir tür

dine karşı saygısızlık olduğunu ve buna sürünün yasal yetkesine karşı bir başkaldırma biçiminde bakılması gerektiğini belirtebilirler. Bu durumdan ancak özgürlüğe demokrasi ölçüsünde değer verildiğinde ve herkesin birbirine kölelik yaptığı bir toplumun, herkesin tek bir despota kölelik yaptığı bir toplumdan bir parça daha iyi olduğu kavrandığında kaçınılabilir. Herkesin özgür olduğu yerde görülen eşitlik herkesin köle olduğu yerde de görülür. Bu da gösterir ki, kendi başına eşitlik iyi bir toplum yapmaya yeterli değildir.

Bir sanayi toplumunda belki en önemli, kesinlikle de en güç sorunlardan birisi işi ilginç yapmak, salt ücret kazanma aracı görülmesinden kurtarmaktır. Bu özellikle, ustalık gerektirmeyen işte ortaya çıkan bir sorundur. Güç bir iş, onu yapabilen kişiler için çekicidir. Bilmece ile satrancın ustalık gerektiren işle yakın benzerlikleri vardır; oysa salt eğlence için birçok kişi onları çözmeye uğraşır. Makinelerin artması ile işleri tümüyle monotonlaşan ve çok kolaylaşan ücret için çalışanların oranında sürekli bir artış görülmektedir. Profesör Abercrombie «Greater London Plan, 1944»de çoğu çağcıl sanayilerin uzmanlaşmış yetenek gereksinmediğini, bundan ötürü de geleneksel ustalıkların varolduğu yörelerde kurulmalarına gerek bulunmadığını, üzerinde durmaksızın rasgele, belirtmiştir. Der ki, «herhangi bir iş alanına bağımlı bulunmamayı eskisine göre az ustalık isteyen ancak büyük ölçüde düzen ile güven gerektiren çağcıl iş niteliği de belirler; bu nitelikler bugünkü işçi sınıfı arasında hemen her yerde bulunabilir.»

«Düzenlilik ile güvene değme» kuşkusuz çok yararlı niteliklerdir; ancak işin bir kimseden beklediği

yalnızca bunlarsa, kişilerin işlerini ilginç bulmaması olağandır, yaşantısının verebileceği doyumu iş saatlerinin dışında arayacağı da kesindir. Ben bunun önüne geçilebileceğine - monoton ve ilginçlikten yoksun işlerde bile - inanıyorum.

Önce, geçmişteki iyeliğe ilişkin birtakım duyguların yeniden kazanılması gerekir. İşçilerin tek tek gerçek iyeliklerinin sağlanması makineler yönünden olanak dışıdır, ancak bu «benim» işim ya da herkesin birbirine tanıyabileceği ölçüde küçük, gerçek anlamda bir dayanışmanın bulunduğu bir kümeyi belirten «biz» ile, hiç değilse «bizim» işimiz duygusuna ilişkin övünç türünü sağlayacak yollar bulunabilir. Yöneticilerle görevlileri işçilerden kapitalist düzendeki ölçüde uzaklaştıran ulusallaştırmayla sağlanamaz bu. Tüm iç işlerde yörel ve küçük çapta bir demokrasidir gereksinen, önderlerle yöneticiler üzerlerinde yetkileri bulunacak kişilerce seçilmelidir.

Bir sanayi girişimindeki yetkililerin uzak duran kişilikleri, mala ilişkin çıkarlar söz konusu olduğunda sıradan işçiler için çok kötü sonuçlar getirebilir. Mr. Burham'ın «Yönetsel Devrim»i bize yakın gelecekteki olanakların hiç de neşeli bir görünümünü vermez. Onun belirttiği tadsız dünyadan kaçınmak için ilk yapılacak şey yönetimi demokratikleştirmektir. Bu konu güzel bir biçimde Mr. James Gillespie'nin «Sanayide Özgürlüğün Anlamı» nda işlenmiştir; en iyisi onun sözlerini buraya aktarmaktır. Der ki:

«Bir kimse ya da bir küme önemli saydığı bir sorununu üst yöneticilere ulaştıramazsa, kızgınlık duygusu başgösterir. Sivil bürokraside de sanayi bürokrasisinde de benzer gecikmeler görülür: X'e ya da 'Y'ye başvurma, kuralların ortaya konması ve sonunda benzer umarsızlık ile kızgınlık. 'Müdürü bir

görebilsem, o anlardı, bilirdi...' Bu yönetimin üst katına iletme isteği gerçek ve önemli bir istektir. İşçi kümelerinin temsilcilerinin aylık toplantılarının değeri yok değildir; ancak işçi ile işverenin yüz yüze ilişkisinin etkili bir biçimde yerini alamaz. Bir fabrikadaki sendika görevlisi ya da makine işçisi ustabaşısına bir sorunla gittiğinde, denetim dağıtımı sonucu yetke yoksunluğu nedeniyle ustabaşı sorunu bir üst görevliye iletmekten başka bir şey yapamaz. Bu üst görevli de sorunu iş yöneticisine iletir; İş yöneticisi bir sonraki toplantıda konuşulmak üzere konuyu gündeme alır. Ya da konu işçi eğitim bölümüne devredilir; büyük kuruluşlarda büyük bir bölüm olan ve personel müdürünün de görevini gören yönetici, kuruluşun genel müdürü ya da sahibinin verdiği birtakım yetkilere sorunu ya ele alır, ya da bir üste iletir.

«Büyük kuruluşlarda kırıklık, kızgınlık duyguları daha çoktur; işleyişi alt düzeylerde çalışanlar için tuhaf bir anlamsızlık taşır. Kuruluştaki görevlerinin önemini tümüyle kavrayamazlar. Gerçek patronu tanımazlar; çoğunluk genel müdürü de bilmezler; iş yönetmeni bile onlarla hemen hiç konuşmamıştır. Satış müdürü, muhasebe müdürü, plânlama müdürü, genel eğitim müdürü ve daha birçokları iyi işleri, kısa çalışma saatleri olan kişilerdir yalnızca. Onlar ayrı bir kesimi oluştururlar, ayrı bir kümeye ilişkindirler, işçilerle ilişkileri yoktur.»

Siyasette olsun sanayide olsun demokrasi, hükümet ile yönetim «onlar» sayıldıkları süre psikolojik yönden gerçekleştirilemez. «Onlar» kendi görkemli yollarında giden, başkaldırmaya dönüşmedikçe güçsüz bir düşmanlıkla karşılanmaları doğal sayılan uzak bir takımdır. Sanayide, Mr. Gillespie'nin

de belirttiği gibi, bu yönde çok az şey yapılmıştır, yönetim de, birkaç örnek dışında, açıkça monarşik ya da oligarşiktir. Bu, denetlenmezse, örgütlerin büyüyüşüyle giderek artacak bir sakıncadır.

Tarihin başlangıcından beri insanlığın büyük bir çoğunluğu yoksulluk, acı çekiş ve gaddarlık altında sürdürmüşlerdir yaşantılarını, düşman ya da soğuk ve uzak duran güçlerin egemenliği altında kendilerini güçsüz görmüşlerdir. Bu sakıncalar uygarlığın varlığı için gerekli değil artık; insancıl duygularla, yaşam ile mutluluk kaynaklarını anlayarak kullanılacak çağcıl bilimin, çağcıl tekniğin yardımlarıyla ortadan kaldırılabilirler. Böylesine bir anlayıştan yoksunluk, bilmeden yeni bir tutukevi yaratılmasının nedeni olabilir; kimse dışarda kalmayabilir, ancak yine de, eş ölçüde bunaltıcı, sıkıntılı, ruhu öldürücüdür. Bu tür bir yıkımın önüne nasıl geçileceği üzerinde son bölümlerde duracağım.

Ek

Çağcıl makine yöntemleri nedeniyle nitelikte görülen bozulmaya en ilginç ve en acı örneği İskoç kumaşı sanayii verir. Dünyada üstün yetkinliğiyle bilinen el dokuması kumaşlar uzun süre «Highlands» de, «Hebrides»de, «Orkney»de, «Shetland Islands» da yapılmıştır; ancak makinede dokunan kumaşların rekabeti el-dokumacılarını büyük ölçüde sarsıntıya uğratmış; satış vergisi de öldürücü bir darbe olmuştur. Sonucunda artık, ustalıklarını kullanarak yaşantılarını kazanamayanlar bu yörelerden kentlere göç etmek zorunda kalmışlardır.

Satış vergisinin getirdiği kısa dönemli ekonomik kazanca karşın hesaplanamayan uzun dönemli zararlar da vardır.

Birincisi, Sanayi Devriminin kör ve obur en parlak döneminde uğradığımız zararların yanı sıra, yörel ve geleneksel bir ustalık daha yitirilmiştir. Oysa, uğraşanlara ustalığın tadını, güç de olsa, övünç ile kendine saygı getiren bir yaşantıyı, sakıncalarla dolu koşullar altında yeteneklerin çabasıyla ulaşılan bir başarının sevincini tattırmakta idi.

İkincisi, bir ürüne özgü hem estetik hem yararlı yetkinlik azalmıştır.

Üçüncüsü, yörel sanayinin öldürülüşü, ulusal kent plânlamamızda kaçınmak istediğimiz, kentlerin denetlemesiz büyüyüşünü daha da şiddetlendirmiştir. Bağımsız dokumacılar büyük, çirkin, sağlıksız bir karıncalaşmış insan yığını içinde birim olurlar. Ekonomik güvenlik artık onların ustalığı ile doğa güçlerine bağlı değildir. Birisinin başarısızlığıyla tümün etkilendiği, başarısızlığın nedenleri de anlaşılamayan birkaç büyük örgütte yitip giden ekonomik özgürlük.

Bu süreci (küçük ölçüdeki Sanayi Devrimini) iki etken bu dönemde bağışlanmaz yapar. Bir yanda, eylemlerinin sonuçlarını göremeyen ilk sanayicilerin tersine ortaya çıkacak kötü sonuçları çok iyi biliyoruz biz. Öte yanda, bu kötü sonuçlar, üretimin artması ya da işçinin özdeksel yaşam düzeyini yükseltmesi için gerekli değil artık. Elektrik ile motorlu taşıt küçük sanayi birimlerini ekonomik açıdan olanaklı kılma yanında istenilir bile yapmışlardır; çünkü taşıtla örgüte büyük harcamaları önlerler. Kır sanayiinin süregittiği yerlerde, sanayi yavaş yavaş mekanikleştirilmeli, büyüklükleri ise küçük birimler durumunda olduklarınca bırakılmalıdır.

Dünyanın yeni sanayileşmeye başlayan bölgelerinde bizim deneyip gördüğümüz korkunç olaylar-

dan kaçınılabilir. Sözgelimi, Hindistan geleneksel olarak bir köy toplulukları ülkesidir. Bu geleneksel yaşantı biçiminin tüm kötü yanlarıyla birlikte birdenbire daha da kötü bir kent sanayiine geçirilmesi bir trajedi yaratabilir; çünkü yaşam düzeyleri acı bir biçimde düşük kimselere uygulanmaktadır bu. Gandi bu sakıncaları anladığı için, el-dokuma tezgahı ile dokumayı kıtada yeniden canlandırarak saati geri almaya çalıştı. Yarı yarıya haklıydı, ancak bilimin bize getirdiği yararları yadsımak akılsızlıktır; tersine, istekle yakalanıp, özdeksel gönenci artırmak için uygulanmalı, bunların yanı sıra da, büyük bir sanayi kasabasındaki işçi için olanaksız, küçük topluluğun saf havası, toplumsal durumu, iyi yapılan işin sorumluluğu ile övüncü saklanmalı, sürdürülmelidir. Himalayaların ırmakları Hindistan'da köy sanayiinin yavaş yavaş mekanikleşmesi ve fiziksel sağlığın, geleneklerden birden kopuşun getireceği önemli sakıncalarla bozulmaksızın, gelişmesi için gerekli hidro-elektrik gücünün tümünü sağlayabilir.

V

DENETİM VE GİRİŞİM: UYGULAMA ALANLARI

Sağlıklı ve ileriye dönük bir toplum hem merkezden denetimi hem de kişisel ve kümesel girişimi gerektirir: Denetimden yoksunluk anarşi getirir, girişimden yoksunluk durgunluk getirir. Bu bölümde hangi konuların denetlenmesi gerektiği, hangilerinin özel ya da yarı-özel girişime bırakılması gerektiği yönünde birtakım genel ilkelere varmak istiyorum. Bir toplulukta bulmayı istediğimiz kimi nitelikler temelde statiktir, ötekiler ise dinamiktir. Kabaca özetlersek, statik niteliklerin devlet denetimine uymasını beklerken, dinamik niteliklerin de bireylerin ya da grupların kişisel girişimleriyle gelişeceğini bekleyebiliriz. Ancak, bu tür bir girişim isteniyor, yıkıcı değil verimli olması da bekleniyorsa, uygun kuruluş-

larca beslenmesi gerekir; bu kuruluşların korunması da hükümetin işlevlerinden birisi olmalıdır. Bir anarşi durumunda üniversitelerin, bilimsel araştırmaların, kitap yayınlarının ya da deniz kıyısı tatil türünde yalın eylemlerin olamayacağı açıktır. Karmaşık dünyamızda yönetimsiz verimli girişimler görülemez, ancak yazık ki, girişimsiz yönetimler görülebilir.

Yönetimin, bir hükümetin, kanımca, üç asal ereği olmalıdır: Güvenlik, adalet ve koruma. İnsanoğlunun mutluluğunda en önemli etkenler bunlardır; yalnızca hükümetin gerçekleştirebileceği şeylerdir bunlar da. Öte yandan mutlak değildirler; herbiri, kimi durumlarda, bir başka iyi etkenden daha çok yararlanma uğruna bir yana itilebilir. Herbiri üzerine sırayla birkaç söz söyleyeceğim.

Güvenlik, yaşantı ile mal korunması anlamında, devletin asal ereklerinden birisi sayılmıştır hep. Oysa çoğu devletler, yasaları yerine getiren yurttaşları öteki yurttaşlara karşı korurken, onları devlete karşı korumayı düşünmemişlerdir bile. Yönetsel buyrukla bir tutuklama ve gerekli yasal süreçsiz bir ceza durumunda, devlet nice sağlam temellerle kurulmuş da olsa, bireyin güvenliği yoktur. Yargıçlar baştaki yönetimden bağımsız davranmadıkları süre, gerekli yasal süreçde direnmek bile yetersizdir. Bu düşünce yöntemi on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda «uyrukların bağımsızlığı» ya da «insan hakları» sloganları altında önde gelmekteydi. Ancak, aranılan «bağımsızlık» ile «haklar» yalnızca devletçe sağlanabilir, bundan ötürü de yalnızca devlet «liberal» denilen türde ise gerçekleştirilebilirdi. Bu bağımsızlık ile bu haklar yalnızca Batı'da sağlanabilmiştir.

Batı ülkelerinde bugün yaşayanlar için daha il-

ginç gelen güvenlik türü düşman devletlerden gelecek saldırılara karşı güvenliktir. Oldukça ilginç bir güvenliktir bu, çünkü henüz sağlanamamıştır, savaşma yöntemleri geliştikçe yıldan yıla daha da önem kazanmaktadır. Bu tür güvenlik ancak tüm savaş araçlarını tekelinde tutan tek bir dünya yönetimi kurulduğunda olanaklıdır. Anlattıklarımı yakından ilgilendirmediğinden bu konu üzerinde ayrıntılara girmeyeceğim. Yalnızca, tek bir dünya yönetimine ulaşılmadıkça, ne tür olursa olsun değerli her şeyin tehlike içinde bulunduğunu, her an için bir savaşla yok edilebileceğini söyleyeceğim.

Ekonomik güvenlik çağcıl İngiliz yaşamının en önemli amaçlarından birisi olmuştur. İşsizlik, hastalık, yaşlılıkta yoksulluğa karşı sigorta, çalışanların yaşantılarında geleceğe ilişkin can sıkıcı güvensizlikleri büyük ölçüde azaltmıştır. Sağlık bakımı güvenliği, ortalama yaşam süresini uzatan, hastalık sayısını azaltan tedbirlerle arttırılmıştır. Batı ülkelerinde yaşam, savaş dışında, tümüyle on sekizinci yüzyıla göre çok daha az sakıncalarla doludur; bu değişme de temelde değişik türlerdeki yönetimsel denetimden ötürüdür.

Güvenlik, kuşkusuz iyi bir şeyse de, gereğinden çok istendiğinde gerçek değerini yitirebilir. Güvenli bir yaşam her zaman için mutlu bir yaşam değildir; tekdüzeliği ve sıkıcılığıyla sönükleşebilir. Çoğu kişi, özellikle gençken, sakıncalı bir serüvene istekle atılır, savaş bile cansıkıcı güvenlikten bir kaçış sayabilir. Güvenlik, tek başına, korkunun esinlediği olumsuz bir erektir; doyurucu bir yaşamın umutla esinlenen olumlu bir ereği gereklidir. Böylesine serüvene ilişkin bir umut riski bundan ötürü de korkuyu içerir. Ancak isteyerek seçilen korku dış

etkenlerin kişiye zorladığı korku kadar zararlı değildir. Bu nedenlerden, salt güvenlikle yetinemeyiz ya da güvenliğin, barış ve mutluluk dönemini getireceğini düşleyemeyiz.

Adalete gelince:

Adalet, özellikle ekonomik adalet, yakın zamanlarda, yönetsel bir amaç durumundadır. Adalet, olağanüstü bir yeteneğin olağanüstü ancak yine de aşırıya kaçmayan bir ödülü hakettiği düşünüldüğü durumlar dışında, eşitlikle yorumlanmaya başlanmıştır. Siyasal adalet, sözgelimi demokrasi, Amerikan ve Fransız devrimlerinden bu yana amaçlanmıştı, ekonomik adalet ise yeni bir amaçtır, çok daha büyük ölçüde de yönetsel denetimi gerektirir. Sosyalistlerce, kanımca doğru bir biçimde, ana sanayileri devletin elinde tutmasını, dış ticaretinin de devletçe düzenlenmesini içerir. Sosyalizme karşı çıkanlar ekonomik adaletin çok pahalıya malolabileceğini öne sürebilirler; ancak ekonomik adalete ulaşmak için sanayi ile maliyeye büyük ölçüde devlet denetiminin zorunluluğunu kimse yadsıyamaz.

Yalnız, ekonomik adaletin de, en coşkulu Batılı savunucularının bile, hiç değilse sessiz, onayladıkları sınırları vardır. Sözgelimi, dünyanın daha az şanslı durumdaki yörelerinin geliştirilmesiyle ekonomik eşitliğe ulaşma yollarının aranması çok önemlidir; bunun nedeni de salt azaltılması gerekli büyük oranda mutsuzluğun bulunması değil, yadsınamayan bu eşitsizlik süregittikçe dünyanın büyük savaşlara karşı güvenli ve yıkılmaz kalmayacağıdır. Batı ulusları ile Güneydoğu Asya arasında, yavaş yöntemlerle, ekonomik eşitlik sağlama çabası, bolluk içindeki ulusları yoksul ulusların düzeyine, bu yoksul uluslara beğenilebilecek herhangi bir üstünlük getirmek-

sizin, indirecektir.

Adalet de, güvenlik gibi, ancak daha büyük ölçüde, sınırlara bağımlı bir ilkedir. Herkesin eşit ölçüde varlıklı bulunduğu yerlerin yanısıra, herkesin eşit ölçüde yoksul olduğu yerlerde de adalet bulunur; ancak yoksulu varlıklı yapmayacaksa, varlıklıyı yoksullaştırma çabası verimli olamaz. Eşitlik uğruna yoksul daha da yoksullaşacaksa, adaletin karşısındaki sav daha bir güçlenir. Eğitimde genel bir yavaşlama, verimli araştırmalarda azalma, bu durumu ortaya çıkarabilir. Mısır ile Babil'de ekonomik adaletsizlik olmasaydı, yazı sanatı hiçbir zaman bulunmazdı. Ancak, sanayi yönünden gelişmiş uluslarda uygarlık sanatlarında ilerlemeyi arttırmak için ekonomik eşitsizliği sürdürmeye gerek yoktur. Çağcıl üretim yöntemlerinde bellenecek yalnızca sakıncadır, geçmişteki gibi teknik olanaksızlık değil.

Şimdi üçüncü maddeme, korumaya, geldim.

Koruma da, güvenlik ile adalet gibi, devletten gelecek bir eylemdir. «Koruma» ile ben yalnızca eski anıtların, güzelliklerin korunmasını değil, yolların, kamu kurumlarının bakımını da söylemek istiyorum. Bunlar bugün, savaş dönemi dışında, yapılagelmektedir. Benim düşündüğüm asal sorun dünyanın doğal kaynaklarının korunmasıdır. Bu çok az önemsenmiş çok büyük bir sorundur. Son yüzelli yıl içinde sanayinin hammaddelerini, tarımın dayandığı toprağı insanlar tüketmektedir, doğal kapitalin böylesine boşa harcanması giderek artan bir hızda sürdürülmektedir. Sanayi yönünden en göze çarpan örnek petroldür. Dünyadaki erişilebilecek petrol tutarı bilinmiyor, ancak kuşkusuz sınırsız da değildir; petrole gerekseme üçüncü dünya savaşının başlamasına katkıda bulunacak noktaya ulaşmıştır. Petrol büyük

oranlarda bulunamayınca yaşantımızın gidişi büyük ölçüde değişecektir zorunlulukla. Yerine atom enerjisini koymak istersek, bu da uranyum ile toryumun eldeki kaynaklarının tükenmesiyle sonuçlanır ancak. Bugünkü durumuyla sanayi temelde doğal kapital harcamasına dayanmaktadır, bu tutumsuzluğuyla da uzun süregidemez.

Kimi yetkililerce daha da önemli durum tarıma ilişkindir; Mr. Vokt «Road to Survival»da büyük bir canlılıkla bu konuya değinir. Beğenilen birkaç alan dışında (Batı Avrupa da bunlardan biridir) süregiden toprağı hızla işleme yöntemleri, toprağın verimliliğini tüketir. Dünyanın çoğu bölgelerinde görülen yıkıcı sürece en iyi bilinen örnek Amerika'daki çöllerin artışıdır. Bu arada nüfus da giderek arttığından, kesin önleyici yollar bulunmazsa, gelecek elli yıl içinde besin bulmak güçleşecektir. Önleyici yolları tarım öğrencileri biliyorlar, ancak, yalnızca yönetimler gerçekleştirebilir bunları, yönetimler de beğenilmemeyi yükümlenebilecek güçte ve isteğindeyseler girişebilirler bu işe. Çok az önemsenmiş bir sorundur bu. Savaşsız süregidecek bir dünyayı isteyenlerin bu sorunu ele almaları zorunludur. Savaşların besin kıtlığını azaltacağı düşünülürse, önceki savaşlardan daha yıkıcı olması gerekir; iki dünya savaşında da dünyanın nüfusu artmıştır. Bu tarımda reform sorunu yakın geleceğin yöneticilerinin ele almaları gerekli, savaşın önlenmesi dışında, en önemli sorundur.

Güvenlik, adalet ve korumayı yönetsel işlevlere temel olarak gösterdim, çünkü bunlar salt hükümetin, yönetimin, gerçekleştirebileceği şeylerdir. Hükümetlerin başka işlevlerinin bulunmamasını önermek istemiyorum. Ancak, öteki alanlardaki asal işlevleri yönetimin dışında kalan girişimleri desteklemek, ya-

rarlı yollarda işlemesi için olanaklar yaratma biçiminde kalmalıdır. Uygar bir toplumda hoş görülemeyecek anarşik ve öldürme türünde girişimler vardır. Belirli bir bulucunun herkesçe yararlılığı bilinen girişimleri türünde girişimler vardır. Bir de sonuçlarının iyi mi kötü mü olacağı önceden bilinmeyen eylemleriyle bulucuların büyük bir orta sınıfı vardır. Deney özgürlüğünü tanıma gerekliliği ile destekleme, işte özellikle bu belirginleşmemiş sınıf içindir; insanlık tarihindeki en iyi başarıları yaratanlar, bu sınıfın kapsamındadırlar.

Devlet denetiminin doğal bir sonucu olan tek türlülük (uniformity) kimi durumlar için iyidir, kimi durumlar için kötü. Mussolini zamanında Floransa'da kasaba içindeki yollar kuralı, çevre köylerdekilere uymazdı; kurallar birbirine ters düşerdi. Bu tür ayrılıklar güçlük yaratır, ancak faşizmin istenen türdeki ayrılıkları bastırdığı konular da pek çoktur. Düşünce konusunda değişik düşünce kümeleri arasında canlı bir tartışmanın sürdürülmesinde büyük yarar vardır. Ulusal dünyada en uygunun varlığını sürdürmesini sağlayan bir varolma kavgasının yanındadır söylenecek her şey. Ancak, ussal bir yarışma sürdürülecekse, kullanılacak araçları kısıtlama yolları da bulunmalıdır. Savaş, öldürme, belirli düşüncedeki kişileri tutuklama ya da beğenilmeyen düşüncedeki kişilerin iş bulup para kazanmalarını önlemeyle saptanmamalıdır karar. Rönesans İtalyası ile onsekizinci yüzyıl Almanyasında olduğunca küçük devletlerin ya da özel kuruluşların bulunduğu yerlerde, baştaki değişik kişiler arasındaki yarışma bu koşulları bir ölçüde yerine getirir. Avrupa'da olduğunca devletler büyüyüp, özel servetler azaldığında ise ussal ayrılığı sağlamanın geleneksel yöntemleri başarısızlığa uğ-

ramıştır, kullanılabilecek tek yöntem, devletin dıştan karışmayı önleyip, yarışmayı yönetecek bir tür «Queensberry» (boks) kuralları ortaya koymasıdır.

Bir kümeye bağlı değil de bireyler olarak güçlü ve önemli girişimleri görülebilen kişiler bugün artık yalnızca sanatçılar ile yazarlardır. Ben Kalifornia'da iken o eyaletteki göçmen işçi sorununu ele alıp dünyaya duyurmayı amaçlayan iki kişi vardı. Yazar olan birisi sorunu romanda işledi; eyalet üniversitesinde öğretmenlik yapan öteki de sorunu özenle hazırlanmış bir akademik araştırmada ele aldı. Yazar zengin oldu; öğretmen işinden atıldı ve gerçek bir yoksullukla karşı karşıya kaldı.

Ancak yazarın girişimi de, bugün süregitmesine değin, türlü biçimlerde engellenir. Kitap yayımı, Rusya'daki gibi, devletin elindeyse, neyin yayınlanacağını devlet saptar; gücünü tümüyle parti dışında kalan yetkenlere dağıtmadıkça, başta gelen siyaset adamlarının hoşuna gidenlerden başka kitap yayınlanmaz. Benzer durum gazeteler için de doğrudur kuşkusuz. Bu alanda tek türlülük korkunç sakıncalar yaratır; ancak sınırsız bir devlet sosyalizminin olasılı sonucu da budur.

Bilim adamları, üçüncü bölümde de belirttiğim gibi, eskiden, bugün yazarların yapabildikleri türde, yalıtılmış bir biçimde çalışabilirlerdi. Cavendish, Faraday, Mendel kurumlara hemen hiç dayanmamışlardır; ancak bu soyutlaşma geçmişe ilişkindir. Bugün çoğu araştırmalar pahalı araçlar gerektirir; kimileri de paraya dayanan güç ve uzak bölgelere yolculukları gerektirir. Hükümetin ya da üniversitenin sağlayacağı kolaylıklardan yoksun pek az kişi çağcıl bilimlerde başarıya ulaşabilir. Kimlerin bu tür kolaylıklardan yararlanabileceğinin saptanması da bun-

dan ötürü büyük önem taşır. Zamanın çelişmeleri, anlaşmazlıkları içinde genel inançlara ters düşmeyen, Ortodoks kişiler seçilirse, bilimsel ilerleme çok geçmeden durur ve ortaçağlarda boğulan bilim örneği yetkelerin sürdüreceği skolastik bir döneme girer.

Politikada kişisel girişimin bir kümeyle birleşmesi temeldir, gereği de belirgindir. Genellikle iki küme söz konusudur: Parti ile seçmenler. Reform yapma isteğindeyseniz, önce partinize benimsetmeniz gerekir reformu, sonra da seçmenlere. Doğrudan hükümet üzerinde de etkinizi sürdürebilirsiniz kuşkusuz; ancak kamu çıkarlarını büyük ölçüde kapsayan konularda pek olanaklı değildir bu. Olanaksızlık durumunda gerekli girişim öylesine çok güç ile zaman ister, sonunda da başarıya ulaşmayacağı öylesine belirlidir ki, çoğu kişi, reform sözünü eden bir adaya beş yılda bir oy vermeyle yetinip, duruma boyun eğmeyi yeğler.

Son derecede örgütlenmiş bir dünyada bir kümeye ilişkin girişim, küme küçük değilse, birkaç kişiye sınırlı kalır. Küçük bir topluluğun bir üyesiyseniz, kararlarını etkilemeyi umabilirsiniz. Ulusal politikada, yirmi milyon seçmenin yalnızca birisi iken, etkiniz, olağanüstü bir kişi değilseniz ya da olağanüstü bir göreviniz yoksa, son derece küçüktür. Yönetimde yirmi milyonda bir payınızın bulunduğu doğrudur; ancak kendinizin yönetilmesindedir bu pay. Bundan ötürü de yönetmekten çok yönetilmenin bilincindesinizdir. Yöneticiler, düşüncelerinizde uzaklaşarak, kötü yasanlı «onlar»a dönüşür; düşüncelerinizi paylaşan ötekilerle birlikte isteklerinizi yerine getirmeleri için sizin seçtiğiniz kişiler takımı değildir artık. Bu koşullar içinde sizin politikaya ilişkin kişisel duygu-

larınız demokrasinin getirmeyi amaçladığı türde değil, daha çok diktatörlük altında duyulacak türdedir.

Önemli sayılan sonuçları getirebilecek serüven duygusu ancak içinde bireyin sayılara yenik düşmediği küçük kümelere gücün dağıtılmasıyla kazanılabilir. Bölümün başındaki nedenler için ise belirli oranda merkezî denetim gereklidir. Bu zorunluluğun yanı sıra, devletin gücünün türlü kuruluşlara - coğrafya, sanayi, kültür kuruluşlarına işlevlerine göre - dağıtılması da zorunludur. Bu kuruluşların güçleri onları ilginç yapacak ölçüde olmalı, onları etkilemekle kişiler belirli bir doyuma ulaşabilmelidir. Amaçlarını yerine getirebilmek için belirli oranda para özerklikleri de bulunmalıdır. Özenle hazırlanmış bir tasarının bu konuda bilgisiz, amaçlarıyla duygudaşlığı bulunmayan bir merkezden gelen yetkece geri çevrilmesinden daha kırıcı, daha öldürücü bir şey yoktur girişim için. Oysa, merkezileşmiş denetim düzeni altında İngiltere'de sürekli olagelen budur. Sağlıklı bir düzenin asal özelliği gücün olabildiğince, yapılacak işle ilgilenen kişilere verilmesidir.

Değişik kuruluşlara gücün dağıtılması sorunu kuşkusuz bir çok güçlükler çıkaracaktır. Genel ilke, büyük kuruluşların amaçlarını yerine getirmelerini engellemeyecek tüm işlevleri küçük kuruluşlara bırakmak olmalıdır. Şimdilik kendimizi coğrafyaya ilişkin kuruluşlara kısıtlarsak, dünya yönetiminden yörel kurullara inen bir aşama dizisi gerekir. Dünya yönetiminin işlevi savaşı önlemektir; salt bu ereğe gerekli gücü bulunmalıdır. Bu da silahlı güçlerin tekelini, antlaşma yapma ve düzeltme yetkesini, devletler arasındaki tartışmalarda kararları saptama hakkını içerir. Ancak dünya yönetimi, üye devletlerin iç işlerine, antlaşmalara uyulmasını sağlama gereklili-

ği dışında, karışmamalıdır. Benzer biçimde ulusal yönetim il kurullarına, onlar da kasaba ve yörel kurullara olabildiğince çok güç dağıtımı yapmalıdırlar. Kimi yönlerden kısa süreli etkinlik yitimi beklenebilir; ancak bağımlı kuruluşların işlevlerine yeterince önem kazandırılırsa; yetenekli kişiler oralarda çalışmakta doyum bulurlar, geçici etkinlik yitimi de böylece yeniden daha da iyi bir biçimde düzeltilir.

Bugünkü durumda yörel yönetimler varlıklı ve emekliye ayrılmış kişilerin boş zamanlarını doldurma işi sayılmaktadır; çünkü kural olarak yalnızca onların bu işe ayıracak boş zamanları vardır. Genç ve yetenekli kişiler yönetime katılamadıklarından kendi yörel olaylarıyla ilgilenmeye başlarlar. Bu durumu düzeltmek için yörel yönetimin de, parlamento üyelerine para ödenmesini ortaya çıkaran nedenlerie, ücretli bir uğraş olması gerekir.

Coğrafya, kültüre, ideolojiye, neye ilişkin olursa olsun bir örgütün her zaman için iki tür ilişkisi vardır, kendi üyeleriyle ilişkisi ve dış dünyayla ilişkisi. Kuruluşun kendi üyeleriyle ilişkisi, yasalara uyma süregittikçe, kural olarak, üyelerin özgürce kararına bırakılmalıdır. Kuruluşun üyeleriyle ilişkisini üyeler saptarken, gerçek demokrasi için gerekli kimi ilkeler de unutulmamalıdır. Sözgelimi, büyük bir işyerini ele alalım. Sosyalislterin kapitalizme karşı çıkışları güç sorunundan çok, belki de tümüyle, gelir sorunu üzerinde toplanır. Ulusallaştırarak sanayi devlete devredildiğinde, güçler arasında özel kapitalizm günlerindeki eşitsizlik görülebilir; tek değişiklik gücü ellerinde tutanların sahip değil de devlet görevlileri oluşudur. Büyük bir örgütte alt aşamadakilerden daha yetkili durumda yönetici görevlilerin bulunması kuşkusuz zorunludur; ancak böyle bir yetke

eşitsizliğinin gereğinden çok olmaması, girişimin de örgütün tüm üyelerine olabildiği ölçüde tanınması beklenir. Bu konuda ilginç bir yapıt Mr. John Spedan'ın «Partnership For All»udur. Kitabı ilginç yapan, yurtseverliğini deneysel yürekliliğiyle kaynaştıran kimsenin uzun ve yaygın uygulama deneylerine dayanmasıdır. Para yönünden işletmelerinde çalışan işçileri kazanca ortak etmiş, bu yöndeki yeniliğinin yanısıra, işçilerin tümüne işletmenin yönetimine katıldığı duygusunu da vermiştir; ancak ben bu yöntemlerde sanayide demokrasiye ne ölçüde gidilebileceğini bilemiyorum. İşini en iyi bir biçimde yürüten yetenekli ikşileri önemli görevlere atama yöntemi de geliştirmiştir bu kimse. Güç işi yapanların daha iyi ücret hakettikleri temeline değil de tersine, daha iyi ücretin daha iyi iş yaptırdığı temeline dayanarak ücrette eğitliğe karşı savlarını gözlemek de çok ilginçtir. Der ki, «yetenek ile onu kullanma isteğini matematikçilerin 'değişmezler' dediklerinden saymak, kanımca, yanlıştır. Yalnızca yapma isteğiniz değil yeteneğiniz bile size ödenen paraya bağlıdır. Kişiler salt yetenekli olduklarından yüksek ücret almazlar, yüksek ücret aldıkları için de yeteneklidirler.»

Bu ilkenin uygulama alanı Mr. Lewis'in belirttiğinden daha yaygındır; yalnızca parada değil, onur ile yetkide de geçerlidir. Bence gerçekte ücret artışının asal değeri yetki artışında yatar. İşi önemli bulunarak alkışlanan bilim dalından bir kimseye tanınma, bir başka alandakine ücret artışının verdiğine eş ölçüde çalışma isteği verir. Gerçekte önemli olan umuttur. İki Dünya Savaşı sonunda Avrupa'nın yoksun kaldığı bir tür canlılıktır. İşletme özgürlüğü, «bırakınız yapsınlar» anlamında, savunulamaz artık; ancak girişim özgürlüğünün bulunması, yetenekli kişi-

lerin yeteneklerini uygulayacak alanlar bulması önemli bir zorunluluktur.

Yine de bu, büyük bir örgütte istenen durumun bir yönüdür. Öteki önemli yön, denetimi elinde tutanların tam yetkili güçte bulunmamaları konusudur. Reformcular yüzyıllardır kıralların güçlerine karşı savaşmışlar, sonra da kapitalistlerin güçlerine karşı savaşmaya girişmişlerdir. İkinci savaştaki başarı, kapitalistlerin gücünün yerine devlet görevlilerinin gücünü getirmekle sonuçlanırsa, verimsizdir. Uygulamada güçlükler ortaya çıkar kuşkusuz, çünkü devlet görevlileri demokratik sürecin yavaş işleyen sonuçlarını beklemeksizin karar vermek zorunda kalırlar çoğunluk; ancak, bir yandan siyasanın genel çizgilerini demokratik bir biçimde saptama olanakları, öte yandan da devlet görevlilerinin eylemlerini bunu yaptığı için cezalandırılacağı korkusundan uzak eleştirme olanakları her zaman için bulunmalıdır. Canlılık dolu kişilerin güce tutkunlukları doğaldır; bu nedenle de çoğu durumlarda devlet görevlilerinin gereğinden çok yetke isteyecekleri sanılır. Politik alanda olduğunca her büyük örgütte de demokratik gözcülüğe gereksinme bundan ötürüdür.

Bir örgütün dış dünya ile ilişkileri değişik bir konudur. Salt güce dayanarak, sözgelimi örgütün ticarete ilişkin gücüne dayanarak, ilişkileri saptamamak gerekir; dostça bir anlaşmaya varılamadığında yansız bir yetkeye bırakılmalıdır karar. Dış politik ilişkileri bulunmayan, bütünleşmiş bir dünyaya ulaşmadıkça, bu ilkenin dışına çıkmamak gerekir. Dünyalar arasında savaşlar olabilecekse, o zaman da planetler arası bir yetkeye gerek duyulacaktır.

Düşmanlığa gitmediği süre, uluslararasındaki ayrılıklar üzülmeye değer bir konu değildir. Bir süre

yabancı bir ülkede yaşamak kendi ülkemizin yoksun kaldığı kimi değerleri, üstünlükleri öğretir bize; ülkemiz hangi ülke olursa olsun bu bir gerçektir. Bir ülke içindeki bölge ayrılıkları, değişik uğraşıların yarattığı değişik tiplerde de benzer durum görülür. Kişiliklerin tek örnekliği ile kültürlerin tek örnekliği üzüntü vermelidir. Biyolojik evrim bireyler ya da kabileler arasındaki doğuştan gelen değişikliklere dayanmıştır, kültürel evrim de sonradan edinilen değişikliklere dayanır. Bunlar ortadan kalkarsa, seçim için gereç kalmaz artık. Çağcıl dünyada bölgeler arasında kültür yönünden gereğinden çok benzerliğin bulunma sakıncası vardır. Bu sakıncayı azaltma yollarından birisi değişik kümelerin özerkliklerini arttırmaktır.

Yetke ile kişisel girişim alanlarını yönetecek genel ilke, yanılmıyorsam, kişi yaradılışını oluşturan değişik içtepi türleri anlamında alınabilir. Bir yanda, iyeliğimizdekileri tutma, çoğunluk da başkalarının iyeliklerindekileri elde etme içtepilerimiz vardır. Öte yanda yaratıcı içtepilerimiz vardır; dünyaya bir şeyler verme içtepileri... Bunlar alçakgönüllü türde olabilirler, sözgelimi küçük ev bahçeleri türünde, ya da insanoğlunun başarılarının en yüksek noktasına ulaşabilirler, sözgelimi Shakespeare ile Newton'da olduğunca. Genellikle, iyelik içtepilerinin yasalarla düzenlenip denetlenmesi yönetimin asal işlevlerindendir; yaratıcı içtepilerse, yönetimin desteklemesine değin, itkilerini salt bireysel özerklikten ya da küme özerkliğinden alırlar.

Özdeksel mal ussal maldan daha çok bir iyelik sorunudur. Bir parça yiyecek yiyen bir kimse başkalarının onu yemesini önler, şiir yazan ya da okuyan bir kimse ise başkalarının eş ölçüde güzel ya da da-

ha güzel şiir yazmalarını engellemez. Özdeksel mal açısından adalet işte bunun için önemlidir; ussal mal açısından gereksenense, olanak ile başarı umudunu destekleyen bir çevredir. Yaratıcı yapıt vermekte yetenekli kişileri büyük özdeksel ödüller etkilemez; pek az ozan ya da bilim adamı servet yapmış ya da yapmayı istemiştir. Sokrates'i yetke ölümle yükümlü kılmıştı, o ise son anlarında bile görev yapmanın verdiği huzur içinde idi. Onurlandırılıp da çalışmasından alıkonsaydı, daha kötü bir cezaya çarpıldığı duygusuna kapılırdı. Yetkenin tüm kamu iletişim araçlarını denetlediği monolitik bir devlette belirgin özgünlükteki bir kimsenin yazgısı oldukça kötüdür; yasal yönden cezalandırılsın cezalandırılmasın, düşüncelerini ortaya koyamaz. Bir toplulukta durum bu düzeye ulaştığında, o topluluk artık insanlığın ortak yaşantısı için değerli hiç bir katkıda bulunamaz.

Obur ya da açgözlü içtepilerin denetimi zorunludur; bundan ötürü de devletler, dünya devleti bile varoluş için gereklidirler. Ancak ölmektense şöylesine yalnızca yaşayabilmekle de yetinemeyiz; mutlu, canlı, yaratıcı bir biçimde yaşamak isteriz. Bunun için de devlet gerekli koşulları sağlayabilir, ancak güvenliği ararken yaşantıya tat ile değer veren düzensiz içtepiler de boğulmamalıdır. Bireyin yaşantısı da bu nedenle büyük bir örgütün denetimine tümüyle bırakılmamalıdır. Modern tekniğin yarattığı dünyada bu tehlikeden korunmak gerekir.

VI

BİREYSEL VE TOPLUMSAL TÖREBİLİM

Bu son bölümde yapmak istediğim iki şey var. Birincisi, önceki bölümlerde varılan sonuçları kısaca yinelemek; ikincisi, toplumsal ve politik öğretileri (doktrinleri) kişinin özel yaşantısına önderlik yapacak bireysel törebilme bağlamak ve bildiğimiz, karşılaştığımız kötülüklerden, tehlikelerden sonra yine de, incelememizin sonucunda, olanakların gerçekçi değerlendirilmesinde haklı çıkacağını sandığım, insanlığın yakın geleceğine ilişkin belirli umutlara dayanmak.

Yeniden özetlemeye başlarsam, genel anlamda, toplumsal eylemlerin iki asal amacını belirledik: Bir yanda güvenlik ile adalet, etkili olacaksa bir dünya yönetiminin ortaya çıkarılmasına değin gidebilecek,

merkezileşmiş yönetimi gerektirir. Öte yanda ilerleme, toplumsal düzenle bağdaşabilecek kişisel girişim için, büyük ölçüde bir alan ister.

Bu iki amacı olabildiğince sağlama yöntemi, görevi başkasına vermedir. Dünya yönetimi ulusal yöneticileri savaşı önleme dışında kalan konularda özgür bırakmalıdır; ulusal yöneticiler de yörel yetkililere çalışma alanı tanımalıdırlar. Sanayide, ulusallaştırma ile her sorunun çözüleceği sanılmamalıdır. Büyük bir sanayi, sözgelimi demiryolları, kendini yönetmelidir; ulusallaşmış bir sanayide çalışanların devletle ilişkisi özel işverenle önceki ilişkinin salt bir yenilenmiş örneği olmamalıdır. Düşünceye ilişkin, gazete, kitap, politik propaganda türünde, her şey gerçek bir yarışmaya bırakılmalı ve yönetimsel denetimin yanı sıra her tür tekelcilikten de özenle uzak tutulmalıdır. Ancak yarışma da kültürel ve entellektüel yönden sürdürülmelidir, ekonomik değil, hele asker gücü ya da ceza hukuku aracıyla hiç gerçekleştirilmemelidir.

Kültürel konularda türlülük ilerleyişin bir koşuludur. Devletin belirli bağımsızlığını elinde tutan kuruluşlar, üniversiteler ile bilim kuruluşları, bu açıdan büyük değer taşırlar. Bilim adamlarının, ekonomik ve polis güçlerini kullanarak gülünç kararlarını onatmak isteyen ve onatabilen bilimsel yönden bilgisiz politikacıların saldırganlıklarıyla karanlık saçmalıklarına imza attıklarını görmek çok üzücüdür. Böyle acı görünümler ancak politikacıların yetki alanları sınırlanarak önlenebilir. İyi müziğin, iyi biyolojinin ya da iyi felsefenin ne olduğunu saptamayı düşünmemelidirler politikacılar. Ben ülkemde bu tür konuların geçmiş, gelecek, hiçbir başbakanın kişisel beğenisiyle, iyi bir şans sonucu beğenisi eksiksiz de olsa,

saptanmasını istemem.

Şimdi, toplumsal ve politik kuruluşlar sorunu karşısındaki kişisel törebilim sorununa geldim. Kimse tümüyle özgür, kimse de tümüyle köle değildir. Özgürlük ölçüsü içinde kişi, davranışlarını yöneltecek kişisel erdeme gerek duyar. Kimileri, kişinin topluluğunun onanmış genel törel kurallarına uymasını önerir ve bunu yeterli bulurlar. Oysa ben hiçbir antropoloji öğrencisinin bu yanıtla yetineceği kanısında değilim. Yamyamlık, insanların kurban edilmeleri, kelle avcılığı türünde uygulamalar, geleneksel törel düşüncelere yine törel yönden karşı çıkış sonucu ortadan kalkmıştır. Bir kimse kendisine açık en iyi yaşantıyı yaşamak isterse, komşuları arasında genellikle onanan, toplumlarına ilişkin geleneklerle inançları eleştirmeyi öğrenmelidir.

Kişi, bağlı bulunduğu toplumun doğru saydıklarından, vicdanına (buluncuna) dayanarak, ayrılıyorsa, geleneklerle yasalar arasında ayrım yapması gerekir. Yasa dışı bir eylemi haklı çıkarmak için, salt geleneksel törelere karşı çıkan bir eylemi haklı çıkarmada gerekenden çok daha güçlü nedenlere gerek vardır. Yasaya saygı iyi bir toplumsal düzen için zorunlu bir hoşuldur çünkü. Bir kimse belirli bir yasayı beğenmediğinde, haklı olabilir ve onu değiştirmeye çalışmak da görevi olabilir; ancak yasayı tanımadığında pek az durumda haklı görülebilir. Yasa tanımamanın da görev olabileceği durumları yadsımıyorum: Bir kimse boyun eğmenin günah olacağına tümüyle inandığında, bu karşı çıkış bir görevdir. Vicdanına ters düştüğü için askerlik yapmak istemeyenin durumu için de doğrudur bu. Yanıldığı kanısındaysanız bile, ona vicdanına uymamasını söyleyemezsiniz. Yasaları yapanlar akıllı davranırlarsa, vicdanlı

kişileri günah ile yasasal açıdan suç arasında seçim yapmaya zorlayacak türde yasalar biçimlendirmekten olabildiğince kaçınırlar.

Devrimin haklı görülebileceği durumların bulunduğunu da açıkça belirtmeliyiz sanırım. Kimi durumlarda yasal yönetimler öylesine kötüdür ki, getireceği anarşi sakıncasına değin güç kullanarak yıkmaya değer. Sakınca somut bir biçimde ortadadır. En başarılı devrimlerin - İngiltere'nin 1688'deki, Amerika'nın 1776'daki devrimlerinin - yasalara derin saygı duyan kişilerce sürdürüldüğünü belirtmekte yarar vardır. Bu saygının bulunmadığı yerde, devrim ya anarşi ya da diktatörlüğe dönüşür. Yasalara uymak, bundan ötürü, mutlak bir ilke değilse de, büyük önem verilmesi gereken bir ilkedir; kural dışı durumlar da ancak olgun bir inceleme sonucunda pek az durumda onanmalıdır.

Bu tür sorunlar bizi, törebilimde (ahlâk biliminde), şaşırtıcı da olsa, doğrulama bekleyen derin bir ikiliğe götürür.

Saptanabilen tarih boyunca törel inançların iki değişik kaynağı görülür: Birisi politiktir, öteki kişisel din ile inanılan erdeme ilişkindir. İncil'de ikisi de ayrı ayrıdır: Birisi yasadır, öteki peygamberler. Ortaçağlarda da, görevliler aşamasının aşıladığı biçimsel erdem ile büyük mistiklerin uygulayıp öğütledikleri kişisel kutsallık arasında benzer ayrım vardır. Kişisel ile biçimsel erdemlilik ikiliği bugün de süregitmekte ve törel kuramlarda göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Biçimsel (yurttaşlığa değgin) erdemden yoksun bir toplum, yitip gider; kişisel erdemden yoksun bir toplumda da kişilerin yaşamaları için güç veren değerleri kalmaz. Bundan ötürü iyi bir dünya için biçimsel ve kişisel erdemler eş ölçüde

gereklidir.

Törebilim salt komşuma karşı görevimle ilgilenmez. Kamu görevini yerine getiriş iyi bir yaşantı sağlamakta yeterli değildir; özel yetkinliğe ulaşma sorunu da vardır. Bir yönüyle toplumsaldır kişi, tümüyle değil. Akıllı ya da aptal, soylu ya da bayağı, sevgiyle dolu ya da nefretle esinlenmiş duyguları, düşünceleri, içtepileri vardır. Bu düşünceler, duygular, içtepiler arasında yaşantısını iyi bir biçimde sürdürebilmesi için, bunlara da çalışma alanı tanınmalıdır. Çünkü yalnızlıktan mutluluk duyan kişi nasıl azsa, bireysel davranış özgürlüğü vermeyen bir toplulukta mutlu olabilenler daha da azdır.

Çoğu yönüyle öteki kişilere gereğince davranmayı içerse de, bireysel yetkinliğin bir başka yönü daha vardır. Önemsiz eğlenceler yüzünden görevinizi yapmazsanız, vicdanınız sızlar, oysa büyük bir müzik ya da güneşin güzel bir batışı bir süre sizi çeker, zamanınızı alırsa, zamanınızı boşuna harcadığınız duygusuna kapılmaz, utanmazsınız. Politika ile toplumsal görevlerin bireysel yetkinlik kavramımızı tümüyle egemenliği altına almalarına izin vermemiz sakıncalıdır. Benim anlatmak istediğim herhangi bir teolojik inanca dayanmasa da Hıristiyan törebilimine yakındır. Sokrates ile havariler kişilere değil, Tanrıya boyun eğmemiz gerekliliğini belirtmişlerdir. İncil'deki haberciler Tanrı sevgisi yanısıra komşularımıza sevgiyi de kesinlikle buyurur. Tüm büyük din önderleri, öte yandan tüm büyük sanatçılarla aydın bulucular da, yaratıcı içtepilerini yerine getirmek için manevî bir zorunluluk duymuşlar; sonunda da manevî coşkunluk duygusuna kapılmışlardır. Bu duygu kutsal kitapların Tanrıya karşı görev dediklerinin temelidir ve (yine söylüyorum) teolojik inançtan ayrılabi-

lir. Komşuya görevim, komşumun anladığı anlamda olmadığı gibi, görevimin tümü de değildir. Yönetsel yetkenin belirttiği türde davranmam gerektiğine ilişkin pek derin bir inancı varsa vicdanımın, bu inanca uymam gerekir. Tersi durumda da toplum, beni tutmak için çok güçlü nedenlerin bulunması dışında, inançlarıma uyma özgürlüğünü tanımalıdır bana.

Aşırı toplumsal baskıdan kurtarılması gereken yalnızca görev duygusunun esinlediği davranışlar değildir. Bir sanatçı ya da bir bilimsel bulucu toplumun yararı için çalışabilir; ancak çalışmasını salt görev duygusuyla sürdüremez. Boyamak ya da bulmak için kendiliğinden gelen bir içtepi gereklidir; böyle olmazsa, resimleri değersiz, bulguları da önemsizdir.

Bireysel davranış alanı toplumsal görevinkinin yanında törel açıdan aşağı tutulmamalıdır. Tersine, kimi en iyi kişi eylemleri, hiç değilse duygusal yönden, toplumsal değil bireyseldirler. Üçüncü Bölümde de belirttiğim gibi peygamberler, mistikler, ozanlar, bilim bulucuları, yaşantıları görüntülerle yöneltilen kişilerdir. Başat içtepileri güçlendiğinde, iyiliğine içten inandıklarına yetke ters düşerse, boyun eğemezler. Çoğunluk yalnızdırlar. Zamanlarında boyun eğmedikleri için acı çekmelerine, işkence görmelerine karşın, sonraki kuşakların onurlandırdığı kişiler başkaları değil bu kişilerdir. Yalnız dinde, sanatta, bilimde değil, komşularımıza duygularımızda da en çok değerlendirdiklerimizi ortaya koymuşlardır ku kişiler; çünkü her şeyde olduğunca toplumsal yükümlülük konusunda da gelişmelerin nedeni, düşünceleri ile duyguları sürü egemenliğine bağımlı kalmayan bu yalnız kişilerdir.

Kişi yaşantısının canlı ve ilginç olması için yararlıktan öte değerlerin varlığının kavranması gere-

kir. Bir şey, bir başka şeye araç olduğundan yararlıdır, bu başka şey de, araç görevini göremezse, kendi için değerlendirilmelidir, yoksa yararlılık düşsel kalır.

Amaçlarla araçlar arasında tam bir denge sağlayabilmek hem güçtür hem de önemli. Araçlar üzerinde durmak isterseniz, uygar bir kişi ile yabanıl arasındaki, ergin bir kişi ile çocuk arasındaki, insan ile hayvan arasındaki ayrılığın, çoğunluk davranışlarda amaçlarla araçlara verilen ağırlıktaki ayrılıkla bağlantısını gösterebilirsiniz. Uygar bir kişi yaşantısını sigortalar, yabanıl bir kişi ise sigortalamaz; ergin bir kişi çürümeyi önlemek için dişlerini fırçalar, çocuk ise zorla yaptırılmazsa fırçalamaz; insanlar kış için besin sağlamak amacıyla tarlada çalışırlar, hayvanlar ise bunu yapmazlar. Gelecekteki güzel günler için sıkıntıya girmeyi kapsayan önceden düşünme, ussal gelişmenin en önemli belirtisidir. Önceden düşünmeyi, güçlüğü ve içtepilerin denetimini gerektirmesi nedeniyle, törebilimciler gerekli bulurlar ve gelecek ödülün hoşluğundan çok, zamanında yapılan esirgemezliğin değeri üzerinde dururlar. Doğru olanı doğruluğu nedeniyle yapmalısınız, cennete gitme yolu olduğu için değil. Para biriktirmelisiniz; tüm düşünceli kişiler böyle yaptığı için biriktirmelisiniz, size güzel bir yaşantı sürdürecek geliri sağlayabilmek için değil. Daha birçok benzer örnekler.

Oysa araçlardan çok sonuç üzerinde duran bir kimse eşit ölçüde doğru karşı savlar öne sürebilir. Gençliğindeki çalışmaları ve kaygıları sonucu midesi hasta yaşlı zengin bir işadamının umursamaz konukları yiyip içerken kuru bir tostla su içtiğini görmek acıklıdır; uzun yorucu yıllar sonunda kavuştuğu varlığın tadına varamaz, tek eğlencesi oğullarını da benzer

tatsız işlerde çalışmaya zorlamak için para gücünü kullanmaktır. Kendini araca kaptırmak hastalığındaki cimriler genellikle akılsız sayılırlar; oysa benzer hastalığın başka biçimleri gereksiz övgü alır. Sonucun bilincine varılmazsa yaşantı renksizleşir, sönükleşir; coşku gereksemesi eninde sonunda bir boşalım bulur, bu da savaş, kıyım, yalan-düzen ya da başka tür bir yıkıcı eylemdir; öteki durumlarda bulunacak boşalım yollarından daha kötüdür bulunan, çoğunluk.

«Pratik» sayılmakla övünen kişiler hep araçlarla uğraşırlar. Ancak onlarınki bilgeliğin yalnızca bir yarısıdır. Öteki yarısını, sonuca önem verenleri, ele alırsak, ekonomik süreç ile insanoğlu yaşantısı tümüyle yepyeni bir görünüm kazanır. Artık üreticinin ne ürettiğini, tüketimin de tüketicilere neyi ürettirdiğini sormuyoruz. Yerine başka tür sorular soruyoruz: Tüketiciler ile üreticilerin yaşantılarında onlara yaşama sevincini ne getirmiştir? Yaradılışlarını haklı çıkaracak ne yapmış, duymuş ya da öğrenmişlerdir? Yeni bilginin görkemini denemiş midirler? Sevgi ile dostluğu bilirler mi? Güneşli hava, ilkbahar, çiçek kokusu onları sevindirmiş midir? Yalın toplulukların oyunla, türküyle anlattıkları yaşam sevincini duymuşlar mıdır? Bir zamanlar bir Meksika kolonisini görmeye götürmüşlerdi beni; tembel göçebeler demişlerdi bana onlar için; oysa bence onlar yaşamın tadına varıyorlardı; beni gezdiren, çok çalışan kaygılı dostlara düşen bir belâ değildi yaşam onlar için. Ancak bu duygumu anlatmaya çalıştığımda, bomboş yüzlerle karşılaştım, anlaşılamadım.

Kişiler, politikanın, ekonominin, toplumsal örgütün genellikle sonuca değil de araç alanına girdiğini çoğunluk unuturlar. Politik ve toplumsal düşüncele-

rimiz «yönetici yanıltmacası» denilebileceğe yönelir. Bununla ben, bölümleri özenle birbirine bağdaştırılmış, plânlı bir organizma, örnek bir düzen diye düşünülebiliyorsa iyi sayılan türde, sistematik bir tüm diye bir topluma bakma alışkanlığını söylemek istiyorum. Oysa bir toplum dıştan gelecek bir incelemeye hoş görünmek için varolmaz, olmamalıdır da; onu oluşturan bireylere iyi bir yaşantı vermektir varoluş nedeni. Asal değer bütünde değil bireylerde aranmalıdır. İyi bir toplum onu oluşturanlara iyi bir yaşam için bir araçtır; kendi adına ayrı türde yetkinliği yoktur.

Ulusal organizma derken, benzetme, sınırları tanınmazsa, sakıncalıdır. İnsanlar ile daha gelişmiş hayvanlar gerçek anlamda organizmadırlar: Bir kimseye gelen iyilik de kötülük de tek bir kişi olarak ona, tümüne gelir, şu ya da bu bölümüne gelmez. Dişim ağrıyorsa ya da ayak parmağım acıyorsa, acıyı çeken benim; sözü geçen bölümleri sinirler beynime bağlamasalardı, ben varolmazdım. Oysa, Herefordshire'daki bir çiftçi tipiye yakalandığında, soğuğu duyan Londra'daki yöneticiler değildir. Tek bir kişi, işte bu nedenden, iyiyi de kötüyü de taşıyandır; bir yanda ayrı bir kişi değildir, öte yanda da, kişiler topluluğu değildir. Kişiler topluluğunda, tek tek bireylerdeki iyi ya da kötünün üzerinde, iyinin kötünün bulunabileceğine inanmak yanlıştır; dahası, doğrudan totaliterliğe yol açan bir yanlıştır, bu nedenle de sakıncalıdır.

Devletin tek başına kendine özgü yetkinliğine inanan kimi devlet adamları ile filozoflar vardır; onlarca devlet, yurttaşların mutluluğu için bir araç değildir. Bu görüşü onamak için bir neden göremiyorum ben. «Devlet» bir soyutlamadır; sevinç ya da acı duymaz; umutlar ya da korkuları yoktur; amaçları

sandıklarımız da gerçekte onu yöneltenlerin amaçlarıdır. Soyut değil de somut düşündüğümüzde, «devlet» yerine, çoğu kişilerin payına düşenden daha çok gücü bulunan belirli kişileri buluruz. Böylece de «devlet»in gözde büyütülmesi, gerçekte yönetici azınlığın büyütülmesidir. Demokrat bir kimse, böylesine temelde haksız bir kuramı hoş göremez.

Kanımca yine yetersiz, bir başka törel kuram daha vardır; biyologların tuttuğunu savunmak istemesem de, «biyolojik» denilebilir buna. Görüş evrimden çıkarılmıştır. Varolma kavgasının giderek daha da karmaşık organizmalara yönelip, sonunda insanoğluna ulaştığı varsaylır. Bu görüşte varolma en son amaçtır ya da, daha doğrusu, türünün varolmasıdır. Bu kuram gerçekte, küredeki insanoğullarının nüfusunu çoğaltan her şey «iyi», azaltan ise «kötü» dür.

Böylesine mekanik ve aritmetiksel bir görüş için haklı bir neden göremiyorum ben. Bir dönümlük yerde dünyadaki tüm insanların sayısından daha çok karınca kolayca bulunur; ancak bu bilgimize dayanarak karıncaların üstün yetkinliğini tanımayız. Yoksulluk ve sıkıntı içinde yaşayan büyük bir nüfusu, yeterince bir rahatlıkla mutlu yaşayan az bir nüfusa hangi insanoğlu yeğler?

Varolma tüm öteki durumlarda gerekli bir koşuldur kuşkusuz; ancak, değeri bulunan için koşuldur yalnızca, kendi başına değeri olamaz. Modern bilim ile teknolojinin yarattığı dünyada varolma yönetilmeyi gerektirir. Öte yandan varolmaya, yönetimin dışındaki kaynakların asal değeri vermeleri gerekir. Bu iki karşıt gereğin uzlaştırılması bu yapıtın sorunudur.

Tartışmamızı bitirmeden, zamanımızın tüm sakıncalarını da unutmayarak, belirli sonuçları yeniden

ortaya koymak, özellikle de ussal temellere dayandıklarına inandığım umutları belirtmek istiyorum.

Toplumsal bağdaşıma büyük önem verenlerle kişisel girişime en çok değer verenler arasında eski Yunanlılardan bu yana çağlar boyu süregelen bir savaş vardır. Bu tür bitmeyen karşıtlıklarda iki yan da haklıdır hep; kesin bir çözüm de bulunamaz pek; en iyi çözüm uyuşmazlığı kaldırıp, uzlaşım yaratmaktır.

Tarih boyunca, ikinci bölümde de belirttiğimce, aşırı anarşi dönemleri ile katı yönetsel denetim arasında sürekli değişimler görülmüştür. Günümüzde, dünya yönetimi konusu dışında, yetkeye eğilim artmış, girişimin sürdürülmesine ise önem verilmemiştir. Büyük örgütleri denetleyen kişiler soyutlamaya yönelmişler ve gerçek insanların neye benzediğini unutmuşlardır; böylece de düzenleri insanlara uydurma yerine insanları düzenlere uydurmaya çalışmışlardır.

Son derece örgütlenmiş toplumlarımızın acısını çektiği, içten gelip kendiliğinden yapmadan yoksunluk, uzak yetkililerin büyük alanlar üzerindeki aşırı denetimiyle ilişkilidir.

Merkeziyetçilikten uzaklaşmanın yararlarından birisi umut için, umudu besleyen bireysel eylemler için yeni olanaklar sağlamasıdır. Politik düşüncelerimizin tümü büyük sorunlara, dünyanın acı sonucu tehlikesine dönerse, umutsuzluğa kolayca kapılırız. Savaş korkusu, devrim korkusu, tepki korkusu yaradılışı ile parti eğilimine göre kişiyi etkileyebilir. Pek az sayıdaki güçlü kişilerden değilsek, bu büyük sorunlara katkıda bulunamayacağımızı düşünebiliriz. Oysa küçük sorunlarda - kentimizin, sendikamızın ya da partimizin yörel dalının sorunlarında, sözgelimi -

etkileme umudu besleyebiliriz. Umut istekli yapar kişiyi; büyük sorunlara çözüm yolu aranmasına yardım eder. Savaş, kıtlık, para sıkıntısı hemen evrensel bir yorgunluk yaratır, umudu da yüzeyde bırakır, içtensiz yaparlar. Başarı, küçük çaptaki ilki bile, kötümserlik sıkıntısı için en iyi iyileştirme yoludur. Çoğu kişi için de başarı, sorunları çözme demektir, uğraşılmayacak ölçüde büyük olmayanlar üzerine ilgiyi yöneltmek demektir.

Dünya dogmatik politik inançların kurbanı durumuna girmiştir; günümüzdeki en güçlü inançlar da kapitalizm ile komünizmdir. Dogmatik ve aşırı biçimde ikisi de önlenebilecek kötülüklere çıkar yol değildir kanımca. Kapitalizm küçük bir azınlığa girişim olanağı verir; komünizm herkese kölecesine güvenlik sağlayabilir. Oysa, kişiler yersiz yalın kuramların etkisinden, yarattıkları çekişmelerden kendilerini kurtarabilseler, bilimsel tekniğin bilinçli bir biçimde kullanılmasıyla hem kerkese olanak hem de herkese güvenlik sağlayabilir. Yazık ki, politik kuramlarımız bilimsel kuramlar yanında yetersiz, bilgimizle yeteneklerimiz yaşamı mutlu, üstelik de parlak yapabilecek biçimde kullanmasını öğrenmedik daha. İnsanlığı ezen, insanlığa acı veren yalnızca savaş korkusu ile savaş deneyleri değildir, ancak zamanımızın en büyük kötülüklerindendir bunlar kuşkusuz. Günlük yaşantımızı yöneten, yasalarla köleliğin kaldırılmasına karşın bizi yine de koşulların köleleri yapan kişilik dışı büyük güçler de bizi ezer. Gereksiz bir durumdur bu. Yapma tanrılara tapınma sonucu ortaya çıkmıştır bu durum. Canlılık dolu kişiler yalın mutluluk ile dostluk yerine güce tapmışlardır; acının kaynaklarının yanlış tamlanması sonucu öteki kişiler de aldatılmışlardır.

İnsanlık köleliği bulduğundan bu yana güçlüler başkalarına acı vererek mutluluğa kavuşabileceklerine inanmışlardır. Yavaş yavaş, demokrasinin de gelişmesiyle, Hıristiyan törelerinin politika ile ekonomiye modern bir biçimde uygulanışıyla köle çalıştıranlarınkinden daha iyi bir ideal ortaya çıkmış ve adalet istekleri önceleri görülmemiş bir biçimde tanınmıştır. Ancak adaleti özenle hazırlanmış düzenlerle ararken adaletin tek başına yetersizliğini unutma sakıncasıyla karşılaşırız. Günün sevinci, kaygıdan kurtulunan anlar, serüven, yaratıcı eylemler için olanaklar, kişilere yaşamaya değdiği duygusunu verebilen bir yaşantıyı yaratmakta adalet kadar önemlidirler. Monotonluk, sevinç ile acıdan daha öldürücüdür. Toplumsal düzenlemelerde tasarıları, yönetsel reformları hazırlayanlar çoğunluk artık gençliklerini yitirmiş dürüst kişilerdir. Mutluluk için salt kendiliğinden yapmanın değil, bir tür kişisel övüncün de gerekliliğini unutmuşlardır. Büyük bir yenginin övüncünü iyi düzenlenmiş bir dünya tanımaz; oysa bir sanatçının, bir bulucunun, çölü bahçeye dönüştüren ya da yoksulluğun bulunduğu yere mutluluk getiren bir kimsenin övüncü iyidir; toplumsal düzenimiz de bunu azınlığa değil çoğunluğa olanaklı kılmalıdır.

Eskiden yabanıl atalarımızın avlanma ile savaşma eylemlerini yönelten içgüdüler, çıkış yolu ararlar bugün, bulamazlarsa nefretle, kinle dönüşürler. Oysa kötülükten uzak bu içgüdüler için boşalım yolları vardır. Savaşmanın yerini yarışma ile hareketli sporlar, avlanmanın yerini de serüven, buluş ve yaratış alabilir. Bu içgüdüleri bir yana itmemeliyiz; onlar için üzüntü duymamız da gereksizdir; yalnızca kötünün değil insanlığın en iyi başarılarının da kaynağıdırlar. Güvenlik sağlandığında, insanlığın mutluluğu için ça-

lışanların en önemli görevi, bu eski ve güçlü içgüdülere ne salt baskılar ne de yıkıcı boşalım yolları getirecek, insanoğlunun yaşantısına kıvanç, övünç, görkem verecek olabildiğince çok boşalım yolu bulmaktır.

İnsanoğlunun çağlar boyunca süren gelişmesinde kişiler iki tür acı çekmiştir: Birisi doğanın dıştan getirdiği acıdır, öteki de insanların yanlış yöneltilerek birbirlerine getirdikleridir. Önceler, en kötü kötülük çevreden gelmiştir. İnsanoğlu az bulunur türdendi. Maymunların çevikliğinden, kürklü giysiden yoksundu, yabanıl hayvanlardan kaçmada güçlük çekiyordu, dünyanın çoğu yörelerinde de kış soğuğuna dayanamıyordu. Yalnızca iki biyolojik üstünlüğü vardı: Dik durması ellerini özgür bırakıyordu, zekâsı da deneylerini aktarmasını olanaklı kılıyordu. Giderek bu iki üstünlük durumunu sağlamlaştırıp, ona egemenlik verdi. İnsan türünün sayısı memelilerin sayısının çok üstüne çıktı. Ancak doğa sellerle, kıtlıkla, öldürücü hastalıklarla, bir de günlük ekmek parası kazanmak için insanlığın büyük çoğunluğunun emek vermesini gerektirerek gücünü yine de onatabiliyordu.

Bugün artık dıştaki doğaya tutsaklığımız, bilimsel zekâmızın gelişmesi sonucu, hızla ortadan kalkmaktadır. Kıtlıkla bulaşıcı hastalıklar yine görülür, ancak önlemek için ne yapmamız gerektiğini yıldan yıla daha iyi biliyoruz. Çok çalışmak yine gerekli, ancak bunun nedeni yeterince akıllanmamamız: Barış ile yardımlaşma, ortak bir çalışma geçinmemizi sağlayabilir oysa. Varolan tekniklerle, aklımızı kullandığımızda, doğaya tutsaklığın birçok eski biçiminden kurtulabiliriz.

İnsanların birbirlerine yaptıkları kötülükler ise

eş ölçüde azalmamıştır. Savaşlar, baskılar, gizli gaddarlıklar süregidiyor, açgözlü kişiler kendilerinden daha az yetenekli ya da daha yumuşak yürekli kişilerin elinden varlıklarını, paralarını kapıyorlar yine. Güce tutku, yine zorbaca yönetime ya da daha büyük biçimleri olanaksız salt engellemeye yol açıyor. Korku, derin, bilincine varılmamış korku da birçok yaşantının egemen güdüsü yine.

Tüm bunlar gereksizdir; kişi yaradılışında bu kötülükleri kaçınılmaz yapan bir şey yoktur. Kişi yaradılışının savaş ile kargaşalığın öteki yıkıcı biçimlerini istediği yönünde kavgacı içtepilerimizden çıkan tartışmacılara tümüyle karşı olduğumu üsteleyerek yinelemek istiyorum. Ben kesinlikle bunun tam tersine inanıyorum. Kavgacı içtepilerin yapacakları temel görevleri vardır; zararlı biçimleri de böylece büyük ölçüde azaltılabilir.

Yoksulluk korkusunun bulunmadığı yerde mal mülke karşı açgözlülük de azalır. Güce tutku başkalarına zarar vermeyecek biçimlerde doyurulabilir: Sözgelimi, buluş, yaratış sonucu doğa üzerine güç kurarak, beğenilen kitaplar ile sanat yapıtları ortaya çıkararak, başarılı biçimde inandırıcı olarak. Enerji ile etkileme isteği doğru çıkış yolu bulabilirlerse yararlı, bulamazlarsa zararlı olurlar, ya treni süren, ya da kazanı patlatan buhar gibi.

Doğaya tutsaklıktan kurtulmamız, insanoğlunun gönencinin artması için şimdiye dek görülmemiş ölçüde olanak sağlamıştır. Bu olanağın gerçekleşmesi ise, zararsız biçimlerdeki girişim özgürlüğünün bulunmasına ve insanoğlunun yaşantısını canlandıran türdeki girişimin desteklenmesine bağlıdır. Kişileri evcilleştirip, çekingen yapmaya çalışarak değil, başkalarına zarar vermeyecek biçimde atılgan, yürekli

ve korkusuz olmaları için onları destekleyerek iyi bir dünya yaratacağız. İçinde bulunduğumuz dünyada iyilik olanakları sonsuzdur, kötülük olanakları da ondan az değildir. Bugünkü kötü durumumuz daha çok, dışımızdaki doğanın gücünü korkunç ölçüde anlayıp denetlemesini de öğrenmemize karşın, kendi içimizdeki güçleri anlayıp, denetleyemeyişimizden ötürüdür. Kendini denetleme ahlâkçıların (törebilimcilerin) parolasıdır; ancak geçmişte anlaşılmadan yapılan bir denetleme idi bu. Yapıtımda ben kişi gereksinmelerini çoğu politikacılarla iktisatçıların anlayışlarının ötesinde, daha geniş anlamda araştırdım; yeteneklerimizin ulaşmamızı olanaklı kıldığı, ancak aklımızı kullanmadığımızdan engellenen, umutların gerçekleştirilme yolunu ancak böylesine bir anlayışla bulabiliriz.

İÇİNDEKİLER

I.	Toplumsal Bağdaşım ve Kişi	5
II.	Toplumsal Bağdaşım ve Yönetim	19
III.	Bireyliğin Payı	34
IV.	Teknik ile Kişi Yaradılışının Çatışması	48
V.	Denetim ve Girişim: Uygulama Alanları	68
IV.	Bireysel ve Toplumsal Törebilim	83

BERTRAND RUSSELL (NOBEL-1950)

Çağımızın önde gelen filozofu, sosyologu ve matematikçisi. Soylu bir İngiliz aileden gelen Russell 1872'de doğdu. Cambridge'de okudu. Aynı okula öğretim görevlisi oldu. Barışçı görüşlerinden ötürü 1916'da bu görevden ayrıldı. Diplomatlık yaptı. Sovyetler Birliği'ne, Çin'e ve Amerika'ya gitti. Barışçı görüşlerinden dolayı 1918'de altı ay hapiste yattı. *"Matematik Felsefesine Giriş"* adlı yapıtını hapishanede yazdı. Genel felsefesi, mantıkçı felsefedir. Lojistiğin kurucusudur. Russell'a göre gerçek: "inanılan nesnelerin kendisidir." Çağımızın huzursuzluğunu filozofça bir seziyle çok önceden gördü. Silahsızlanmayı savunduğu için 1961'de bir kez daha tutuklandı. Atom enerjisinin askeri amaçlarla kullanılmasına karşı çıktı. 1967 Mayıs'ında J.P. Sartre'ın başkanlık ettiği "Vietnam Savaş Suçlularına Karşı Uluslararası Mahkeme" (Russell Mahkemesi) adlı toplantıya öncülük etti. 1950 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı.

Önemli yapıtlarından bazıları: *"Matematiğin İlkeleri", "Felsefe Meseleleri", "Dış Dünya Görüşümüz", "Özgürlük Yolları", "Matematik Felsefesine Giriş", "Felsefenin Anahtarı", "Evlilik ve Ahlak", "Eğitim ve Sosyal Düzen", "Batı Felsefesi Tarihi".*

B. Russell,ardında çağımıza damgasını vuran, onurlu bir yaşam örneği bırakarak 1970'de öldü.